శ్రమతో యావజ్జీవమూ పొందవలసిన కష్టమంత విరగడై పోతుంది. మనలో విధవై జీవించడంకంటే వేరేతప్పిదంలేదు.

సుభ—మీ నాన్నగారి దుఃఖంచూచి వాడాప్రయత్నం మానుకొన్నట్టున్నాడు. నీశిరోజాలు తీయించి వేయించవలసిందని మాత్రం వాడిప్పుడు గట్టిపట్టు పట్టినాడు. మొగుడుపోయినతరువాత నీకీతలవెంట్రుకలెందుకు? తల దువ్వుకోనా పువ్వులు ముడుచు కోనా? నామాటవిని నీఅన్నగారి కోరిక చెల్లించు.

జాన—అయ్యో! వాడు నాకష్టం గట్టెక్కించేమార్గం మళ్ళీ మానుకున్నాడా? ఆడవాళ్ళకు తలగొరిగించడంకంటె వక్కమాటు తలతరిగివెయ్యడమేమంచిది. చిన్నప్పటినుంచీ చమురురాచి పెంచు కొని ప్రాణంతో సమానంగా చూచుకుంటూవున్న పుట్టుకతోనే దేవుడుదయచేసిన అలంకారాలను చూస్తూచూస్తూ మంగలవాడి కత్తికి వప్పగించి యెలా ప్రాణాలు నిలుపుకోగలుగుతాను? (అని కన్నీరు నించుచున్నది.)

సుభ—అమ్మాయీ! దుఃఖంఆపుకో. నీకీఅలంకారాలువున్నా లేకపోయినావకటే, యెవరుమెచ్చుకుంటారు? యెవరుచూచి సంతో షిస్తారు? అవివుండడంవల్ల దువ్వుకోవడమూ చమురురాసుకోవడమూ లేక నీకూబాధగావుంటుంది: చూస్తూవుండడంవల్ల మాకూ దుఃఖం గావుంటుంది; నీవు బుద్ధిమంతురాలవుగనుక నామాటవిని నన్నూ నాన్నగారినీకూడా సంతోషపెట్టు.

జాన—అమ్మా! నీపాదాలికి నమస్కారంచేస్తాను. ఇప్పుడు మాత్రం నాకు శిరోజాలు తీయించేప్రయత్నం మాన్పించు. నాకు యిప్పుడు తలవెంట్రుకలు తీయించుకోవడానికీ వేరేబాధకంవున్నది.

సుభ—ఆబాధకంయేమిటో నాతోచెప్పు. నీకుబాధకలిగే పని నేనుమాత్రంచేస్తానా?

జాన—నీకు తెలియని దేమున్నది? నాకిప్పుడుమళ్ళీ—నేను చెప్పలేను.

సుభ—నీకు మళ్ళీ కడుపువచ్చిందా యేమి?

జాన—నీవు గ్రహించికూడా, ఆమాటమళ్ళీ నానోటనే యెందుకు పలికిస్తావు? ఈకడుపు దిక్కుమాలినదయిండకు నాకు రాక పోతే పెద్దన్నయ్య పెళ్ళానికి రారాదూ?

సుభ—అమ్మో! నాకిప్పుడు మళ్ళీకొత్తవిచారం తెచ్చిపెట్టి నావు. ఎన్నోమాసమో వేగిరం చెప్పు.

జాన—మూడో మాసం.

సుభ—అలాగయితే యింకా ముదరలేదు. మునుపు రెండు సారులూ యుక్తకాలంలో చెప్పక కార్యం చెడగొట్టినావు. ఈమాటు తప్పకుండా లేతలోనే తగినమందువేసి ముందుగా జాగ్రతపడవలెను. ఈవూళ్లో ముసలియెరకలదితప్ప యిటువంటిపనులలో సాధకురాలు మరియెవతెలేదు. అది రెన్నెల్లక్రింద మీ అప్పగారికోసం వచ్చింది. అప్పటినుంచీ మళ్ళీ యెక్కడాజాడలేదు. రేపే వర్తమానం పంపి దాన్ని పిలిపించవలెను.

జాన—ఏమో నీమనసునచ్చిన వుపాయంచెయ్యి. నాబ్రతు కెప్పుడూ దుఃఖాలపాలే అవుతూవున్నది. తక్కువజాతి వాళ్ళల్లోవలె మనలో మారుమనుములయినా—

సుభ—అమ్మాయీ ! యెవరో వస్తూవున్నారు. కళ్ళు తుడుచుకో.

[శ్యామలాంబ ప్రవేశించుచున్నది.]

శ్యామ—(తనలో) అప్పటినుండి వీళ్ళింకా మాట్లాడు కుంటూనే వున్నారు. జానకి తనకష్టాలే యింతసేపూ చెప్పి యేడు

స్తూవున్నది కామల్సును. (బిగ్గరగా) అమ్మా! నాన్నగా రెందుకో నిన్ను పిలుస్తూవున్నారు. నీతో యేమో మాట్లాడవలసి వుందట.

సుభ—నాన్నగారు వక్కరేవున్నారా ? మరి యెవరైన కూడా వున్నారా?

శ్యామ—నాన్నగారు భోంచేసి వెళ్ళి గదిలో పడుకుని యేవేళకూనిద్రపట్టక లేచివచ్చి నన్నుపిలిచి కాళ్ళుపట్టుమన్నారు. నేను కాళ్ళుపిసుకుతూవుండగానే వక్కకునుకుపోయి యింతలో నిద్రలో వులిక్కిపడిలేచి యేమిటోచనట్టువుండి యేమిటని నేనడిగితే యేమీ చెప్పక నిన్ను పిలుచుకుని రమ్మన్నారు.

సుభ—ఆయన కేదో దుస్వప్నం వచ్చివుంటుంది. జానకీ! నేను నాన్నగారి దగ్గరకు వెళ్ళివస్తాను. నీవూ శ్యామలాంబా యిక్కడ మాట్లాడుకుంటూ కూర్చుండండి. (అని వెళ్లుచున్నది.)

జాన—మళ్ళీ వేగిరంరా.—చెల్లీ! మనం దొడ్లోతులసికోట దగ్గరకు వెళదాముర. నిన్న వొకసంగతి అడగవలెను. (అని యిద్దరును వెళ్ళుచున్నారు.)

ద్వి తీ యాం క ము

ప్రథమరంగము—సీతారామయ్యగారిగృహము.

[నారాయణమూర్తియు, గోవిందరావును ప్రవేశించుచున్నారు.]

గోవిం—అన్నయ్యా! నిన్న నేను పాఠశాలకువెళ్ళినప్పుడు మనయింటి కెవరో రాజ పురుషులు వచ్చి నాన్నగారితో నేమో చాలాసేపు మాటాడిపోయినారట. రెండుమూడు దినములనుండి నాన్నగారేమోచిన్నపోయియున్నారు; అట్లుండుటకు కారణమేమని

నేను రెండుమూడుసారు లడిగిననునామాట వినిపించుకోక మరియొక ధోరణి తెచ్చుచువచ్చినారు. అందుచేత నేనా ప్రశ్న వేయుట నాన్నగారి కిష్టములేదని మాటాడక యూరకున్నాను. రెండుమూడు దినములనుండి రాజభటుఁ డెవఁడో మనయింటిచుట్టును తిరిగిపోవుచున్నాఁడు. మన యిరుగుపొరుగులవా రిద్దఱును ముగ్గురును గుంపులుగూడి యేమో చెప్పుకొనుచు నేను వెళ్ళగానే మాటాడుకొనుట మానివేయుచున్నారు. రాజభటులు మన యింటి కెందుకు రావలెనో కొంచెము చెప్పెదవా?

నారా—వందమంది రాజభటులువచ్చినను, ఇప్పుడు మన నేమియుఁ జేయలేరు. రెండవవారికి తెలియకుండ రాత్రివేళ శవమును దహనము చేయించివేసినాము. ఆరాత్రివేళ వాహకులను కుదుర్చుటకును స్మశానభూమికి కఱ్ఱలు చేర వేయించుటకును నేనెంతయయినను శ్రమపడ్డాను. ఇప్పుడీకుట్రయంతయు మనసీళ్ళకావళ్ళ బ్రాహ్మణుఁడు కామయ్యగాఁడు చేయుచున్నాఁడు. వానిని వెళ్ళఁగొట్టి వేసినాము కాని గాడిదకొడుకుకు వానికేవిషము పెట్టవలసినది.

గోవిం—సుందరమ్మవదినె పాముకఱచి చావలేదా యేమిటి? విషవైద్యుఁడువచ్చి చాలసేపు మంత్రించినాఁడే.

నా—అదివచ్చిన తరువాత విషవైద్యుని పిలుచుకొనివచ్చినాము. మన సాంబశివుఁడు పోయినతరువాత దానినడత తిన్నగానే యున్నదికాని యేలాగుననో కొన్ని నెలలక్రిందట కామయ్యగాఁడు దానినికూడ నంటుకొన్నాఁడు. అమ్మ యీ సంగతి నాతో చెప్పి దానికి గర్భోత్పత్తికూడ అయినదని కన్నులనీరు పెట్టుకొన్నది. అమ్మయు నేనును కొంతసే పాలోచించి చేయవలసినపని నిశ్చయించి వెంటనే కామయ్యగాడిని మనయింటికడనుండి వెళ్ళఁగొట్టివేసినాము; అమ్మతరువాత రెండవవారెఱుఁగకుండ పాకవుచలిమిడిలో పాషా

ణముకలిపి మరదలికిపెట్టినది. పాషాణము మొదట నేనొకరి నిమిత్తము తెచ్చినాను; అది చివరకు మఱియొకరినిమిత్త ముపయోగించినది. దైవమే వేళ కెవరి కేవిధముగా ముప్పుపెట్టునో యెవ్వరికిని తెలియదు తెల్లవారినదాఁక శవముట్టేయున్న నేమయినవచ్చునని తొందరపడి యారాత్రియే యన్నిపనులను కానిచ్చినాము. మేమాపని యెంత రహస్యముగా జరిగించినను, ఏలాగుననో కొంచెము పయికిపొక్కినది. రాజపురుషులకు వందరూపాయలిచ్చి వారినోళ్ళుకట్టినాము. సాక్ష్యము రాదుగనుక రక్షకభటులకుకూడ పదిరూపాయిలు పాఱవేసిన తీఱిపోవును.

గోవిం—మన కేమియు నపాయమురాక తప్పిపోయినను, మీరు చేసిన పనిమాత్రము మహాదారుణమయినది. మీకాసంగతి తెలిసినప్పుడు వదినెను పుట్టినింటికడ దిగవిడిచి రావలసినది; తమ కడుపునఁ బెట్టుకొని యాదరించుటకు తల్లిదండ్రు లొప్పుకొన్న పక్షమున వేఱేయుంచి యామెకు భరణమియ్యవలసినది. ఆవిడకిప్పుడు పదునెనిమిది సంవత్సరముల వయస్సు. మగఁడు లేకపోయిన తరువాత వయస్సులోనున్నవా రొకప్పుడయిన భంగపడకుందురా? కోడలుమాత్రమే కాక సాక్షాత్తుగా అన్నగారికొమార్తెకు విషము పెట్టుట కమ్మ కెట్లుచేతులువచ్చినవి? మీరు చేసిన ఘోరకృత్యము విన్నమాత్రమున నాశరీరము పులకరించుచున్నది. మనసు కొట్టుకొనుచున్నది. రవంత కులాచారమును మీఱుటకు సాహసింపలేక నోట వచింపరాని కిరాతకృత్యములకు లోఁబడుచున్నాము, కటకటా! మనమత మింక కాల్పనా? నీవే మహాకార్యము నిమిత్తము మొట్టమొదట విషము తెచ్చినావో యా శుభవార్త కూడ నాకుఁ జెప్పితివా, విని సంతోషించెదను.

నారా—(దేహము కంపింప) చేసినపాపము చెప్పిన బోవునని పెద్దలు చెప్పుదురు గనుక, నీకేమియు దాచక చెప్పెదను. జానకి చేసిన దుష్కార్యమొకటి చూచి కోపమువచ్చి దానికి పెట్టుటకయి మొట్టమొదట పాషాణముదుకొన్నాను. తరువాత అమ్మయొక్కయు బాబయ్యయొక్కయు దుఃఖమును చూచి దానికి హానిచేయవలెనన్న బుద్ధి నాకు మారిపోయినది. ఇప్పుడు నీవన్న మాటలమీఁద నామనస్సు చెదరి దేహము కంపమెత్తుచున్నది. మించిపోయినదానికి విచారించి చేసెడికార్యము లేదు. విషము పెట్టినతరువాతపశ్చాత్తాపము తెచ్చుకొని, అమ్మకూడ బహుదుఃఖించినది. ఘోరపాతకమున కొడిగట్టుకొన్నానుగదాయని నాకెంతో పరితాపము కలుగుచున్నది. అన్నపూర్ణమూలమున నిదియంతయు పుట్టినది. దాని దుర్బోధవలననే సుందరమ్మ చెడిపోయినది.

గోవిం—అన్నపూర్ణను, జానకిని నిందించిన కార్యమేమియు లేదు. స్వభావమును మళ్ళించుకొనుట కెవ్వనికిని శక్యము గాదుగనుక వయసులో నున్నంతవఱకు వారిని దూషించవలసినపని లేదు. తప్పిదమంతయు మనకులమువారిలోనే యున్నది. అనాథ యువతుల సౌఖ్యమునకయి న్యాయమయినమార్గము నవరోధించి వారిని బాధపెట్టుచుండుటవలన నా తప్పిదమంతయు మనదే కాని మఱియొకరిది కాదు. దయావిహీనులమయి యటువంటి కాఠిన్యమును వహించినతరువాత మన కా దుష్కృతఫల మనుభవించకుండ తీఱునా? బాలవిధవలకు వివాహ మంగీకరించినంగాని యీ పాపము లేమియు పోవు. అంతవఱకును నీ వగాలకూళ్ళన్నియు నీలాగున నుండవలసినవే.

నారా—స్త్రీలకు పునర్వివాహము లేకపోవుట కలియుగము పుట్టినప్పటినుండియు నున్నది కాని నిన్న మొన్న వచ్చినది కాదు. ఎన్ని కష్టములు వచ్చినను పూర్వాచార కులాచారములను. మాత్రము

మీఱరాదు. పడుచుతనములో భర్తలుపోయినను పరపురుషుని
మొగము చూడక పతివ్రతలుగా నున్నవారు లోకములో నెంతమంది
యున్నారు కారు? మనయింటిలో కాఁగా పాప మీలాగున పండినది.

గోవిం—మనయొక్కరింట మాత్రమే యీలాగుననున్నదని
నీవు భ్రమపడుచున్నావు గాని యించుమించుగా లోకమంతటను
ఈవిధముగానే యుండును. చిన్నతనములో మగలుపోయిన వారిలో
తిన్నగానుండునది యెక్కడనో నూటికి కోటికి నొకానొకతె యుం
డునుగాని బాలవిధవలలో ముప్పాతిక మూఁడువీసము లెప్పుడో యొక
సారియైనను కక్కూర్తిపడినవారుగానే యుందురు. నీవన్నట్టు పతి
వ్రతలుగానుండు కొందఱిలోనైనను విశేషభాగము సమయము దొర
కకపోవుటచేతను బంధుజనులు నిర్బంధపఱుచుట చేతను పంజరములో
చిక్కుకొన్న చిలుకవలె స్వేచ్ఛావిహారమున కవకాశములేక యథాప్ర
కారముగా నుండవలసినవా రగుదురే కాని నిర్మలచింతచేతఁ గాదు.
మన గ్రామము సంగతియంతయు మనము చెప్పలేకపోయినను మన
వీధిసంగతి మాత్రము మనము విచారింతము.

నారా—మనవీధిలో నింటింటను ఒకరిద్దఱు బాలవిధవ లుం
డనే యున్నారు. వారిలో తిన్నగానుండువా రొకరిద్ద ఱుందురేమో
కాని మొత్తముమీఁద నందఱును చెడుతిరుగుళ్ళు తిరుగువారుగానే
కనబడుచున్నారు.

గోవిం—వారా యొకరిద్దఱును కనఁబడుచుండలేదు. ఆస్త్రీ
తిన్నగానున్నదని వ్రేలుమడచి నాకొక్కదానిని పేరెత్తి చెప్పుము.
దానిచరిత్రమంతయు నే నిప్పు డేకరువుపెట్టెదను. సోమయాజులు
గారి విధవకూఁతురు మొన్న బహిరంగముగా తురకవాని తీసుకొని
లేచిపోయి రాజవీధిలో గుడిసెవేసికొని వానితో కాపురమున్నది.
ఆసోమయాజులుగారును సోమిదేవమ్మయు పెద్దతనములో పడుచున్న

దుఃఖము తలఁచుకొన్న నాకు గుండెలు బ్రద్దలగుచున్నవి. పాపమా బ్రాహ్మణుఁడీ యారు నెలలనుండియు నిల్లువిడిచి వీధిలోనికి రాలేదు.

నారా—ఒక్కొక్క పాడుముండపుట్టి కులమున కంతకు నప్రతిష్ఠ తీసికొనివచ్చును. నాలుగు సంవత్సరముల క్రిందట మనయింటి యెదుట కంసాలివానిని తీసికొని లేచిపోయిన పాపిముండ బ్రతుకిప్పుడేమయినదో విన్నావా? వాఁడు దానివద్దనున్న నాలుగువందల రూపాయల నగలును తీసికొని యొకనాఁడు దానితో చెప్పకుండ పాఱిపోయినాఁడు. ఆముండ తరువాత రోగములు తగిలించుకొని తిండిలేక సకలబాధలుపడి చివరకు పంతులుగారిలోపల నంట్లుతోముకొని యెంగిలి మెతుకులుతిని జీవించుచున్నది. ఆనగలు నాలుగు లాగుకొని యాతురకవాఁడు దారిపట్టినతరువాత సోమయాజులగారి కొమార్తెగతియు నీలాగేయగును.

గోవిం—ఒక్క సోమయాజులుగారి కొమార్తెగతియే యేమి? మనలోని స్త్రీపునర్వివాహము లేని క్రూరాచారమువలన లక్షలకొలఁది కులస్త్రీల కిట్టిగతియే పట్టుచున్నది. కొందఱిగతి యింతకంటె నిర్భాగ్యకరమయినదిగా నున్నది. మొన్న యీ పట్టణములోనే గొప్ప యింటబుట్టిన వెలగపూడివారి చిన్నదానికి సంభవించిన దురంతము చూచి జాలిపడి కన్నులనీరు పెట్టుకొనివారొక్కరైనను లేరు. అంతమంది గొప్పపనులలోనున్న బంధువులుండియు నేమియుం జేయఁజాలక యాచిన్నదాని నురితీయుటకయి మాలవానికొప్పగించి యూరకున్నారు. ఆవిరుద్ధపుసంగతి జరిగిన తరువాత నేమియు సంబంధము లేని నావంటివానికి సహితము రెండుదినములవఱకును రాత్రి నిద్రపట్టినదికాదు. అట్టిస్థితిలో తల్లిదండ్రులకును దోడబుట్టినవాండ్రకును బంధువులకును నెంతవిచారముగా నుండునో! ఇంకనాకుటుంబ మెప్పుడయినఁ దలయెత్తుకొని పదిమందిలోను తిరుగ గలుగునా? ఈయుప

కీర్తిచేత గృహచ్ఛిద్రమునకుఁ గ్రుంగిపోయి సరివారి మొగము చూచుచు గ్రామములోనుండలేక యిల్లువిడిచి సకుటుంబముగా నేఁడో రేపో కాశికి లేచిపోవుటకయి సిద్ధముగా నున్నాఁడు.

నారా—పాపమాచిన్న దానికి మరణశిక్ష విధించునప్పుడు న్యాయాధిపతికి సహితము కన్నులనుండి నీరు కారినది. అతఁడు జంతు హింసచేసి మాంసభక్షణము చేయు హూణుఁడయినను, ఈ విషయములో మిక్కిలి దయాళుఁడుగా కనఁబడినాఁడు. శిక్షాస్మృతినిమీఱి వర్తించుట కధికారము లేక యిష్టములేక పోయినను న్యాయాధిపతి యాకఠినశిక్షను విధింపవలసినవాఁడయినాఁడు. ఆచిన్నదాని నురి తీసిన దినమున మనగ్రామ మశేషమును చూడ వెళ్ళినది. ఉరికొయ్య మీఁటను త్రొక్కినమాలవాఁడు సహితము చిన్నదానినిచూచి యేడిచి యందఱిలోను బ్రాహ్మణకులమును పట్టుకొని చెడఁదిట్టినాఁడు. వాని మాట లప్పుడందఱిమనసులోను శూలములవలె నాటుకొని యెల్ల వారును కులాచారమును నిందింపసాగిరి. భాగ్యవంతులుగదా డబ్బు లాగుదమని యెవ్వరో దుర్మార్గు లీవ్యవహారమును పయికి తెచ్చినారు. ఆచిన్నది చప్పున దండవిధాయియొద్ద ప్రథమవిమర్శనలో నే తన నేరము నొప్పుకొన్నది. ఎంతధనము వ్యయమయినను పయికివచ్చినతరువాత తప్పించుట కెవ్వరికిని సాధ్యమయినదికాదు. తెల్లవారిలేచిన మన గ్రామములో నిటువంటి వ్యవహారములు ప్రతి దినమును లక్షలు మన చెవులకు వినఁబడుచుండును. అవియన్నియు పయికివచ్చుచున్నవా యేమిటి? కాలమును కర్మమును సమకూడినప్పు డేదోయొకటిపయికి వచ్చుచుండును.

గోవిం—ఈఘోరపాతకముల కెల్లనుమనకులాచారము మూలాధారమయియున్నది. సర్వానర్థములకును జన్మస్థానమయిన యీ కులాచారము నశించెనా యిప్పుడు నేను పండుగుచేసి పిండివంటలతో

పదివేలమందికి విందుచేసెదను. ఆచిన్నది తనయుకృత్యము బయలఁబడ్డతరువాత బ్రతికియుండుటకంటె మరణము నొందుటయే మేలనియెంచుకొని తనయపరాధము నొప్పుకొనియుండును. ఒకవేళ శిక్ష తప్పించుకొన్నను, కులమువారామెను మరల జాతిలోనికి రానియ్యరుగదా? ఇఁక నామె యెల్లకాలమును జాతిభ్రష్టురాలై సమస్తమును విడిచి దుఃఖైకమూలమయిన చెడుబ్రదుకు బ్రతుకవలెను. అట్టి నీచపు మనుగడకంటె చావే వేయిరెట్లుత్తమమైనది.

నారా—అట్లయిన, రాజశాసనము బహుకాలము కష్టపడకుండ నిమిషములో ప్రాణముపోఁగొట్టి యామెకుపకారమే చేసినది.

గోవిం—క్రూరమయిన కులాచారమూలమునవచ్చెడి బాధను తప్పించి యాచిన్నదాని విషయములో రాజశాసనమొకవేళఁగొంచెముపకారము చేసినను, అనాథలైన ముద్దరాండ్రవిషయమయి కులాచారమువలెనే రాజశాసనము నిర్దయమయినదిగానే యున్నది. ఈయనర్థములకెల్లను కారకుఁడయిన దుర్మార్గుని రాజశాసనముగాని కులాచారముగాని సిగపువ్వు తెంపదు. బహువిధమాయోపాయములు పన్నినిర్దోషురాండ్రయిన ముగ్ధస్త్రీలను తమవలలోఁబడవైచి భంగపరచు దుష్టపురుషులను నిర్భయముగా విహరించుటకు విడిచిపెట్టి, అట్టి కఠినచిత్తుల దుష్ప్రయత్నములచే మోసపోయి తమ పాతివ్రత్యమును పోఁగొట్టుకొని మూలలనడఁగి యున్న యభాగ్యురాండ్రయిన యబలలను బాధించుటకయి కులాచారమును రాజశాసనమునుకూడఁ గలిసి తమ క్రౌర్యమునంతను జూపును. ఆచిన్నదాని దురవస్థకంతకును కృష్ణశాస్త్రి కారకుఁడు; అతఁడు వారియింట దేవతార్చనకని ప్రవేశించి మెల్లగా నాచిన్నదానిని భంగపెట్టినాఁడు. ఈహానికెల్లను మూలమయినవాఁడు మహాగౌరవముతో మన యండజేయుండ్లలోను తిరుగుచునే యున్నాఁడు; వానిదోషమువలన భాగ్యహీనురాలయిన

యీచిన్నదిమాత్రము మన్నుకొట్టుకొని పోయినది. ఆకృష్ణశాస్త్రి యొక్క విధవ చెల్లెలిదివఱకు పదికడుపులు దింపుకొని యెంతమందినో పిల్లలను చంపినది. దానినెవ్వరును నేమియుఁ జేయఁజాలరు.

నారా—ఇటువంటివి విచారించిన ప్రతి గృహమునందును కొంచెముగానో గొప్పగానో యుండనేయుండును. మనమెంతో యోగ్యురాలనుకొనుచుండినదీక్షితులవారికూతురంతటిదానికిప్రమాదమువలన నిటువంటిపాపమే సంభవించినది. ఆమె తండ్రితో గంగాపూజ చేయుచున్నదినములలోనే కడుపురాఁగా, శిశువు జననమయిన తరువాత బిడ్డను దొడ్డిలోనే గోయిత్రవ్వి పాతిపెట్టి తోడఁబుట్టినవాఁడే యుప్పుకువిషముపెట్టి చంపివేసినాఁడు. ఈకలిమహిమయిట్లుండఁగా మనమేమి చేయఁగలము?

గోవిం—కాలమునునిందించుట వట్టివెఱ్ఱితనము. యోగ్యతాయోగ్యతలు మనుష్యులలోనున్నవి కాని కాలములో నేమియు లేదు. మనదుష్ప్రవర్తనము నంతను మనము కాలముమీఁద త్రోచివైచి పయికి మనము నిర్దోషులముగాఁ గనఁబడఁజూచుచున్నాము. అనాథలయిన యువతుల సౌఖ్యమునకు మనమున్యాయమయిన మార్గమును నిరోధించుటవలన వారు ప్రకృతిని జయింపలేక యింద్రియ దౌర్బల్యమువలనను కామపీడవలనను కాముకప్రేరణమువలనను పురికొల్పఁబడి యున్మత్తురాండ్రయి కానిమార్గమునఁ బ్రవర్తించి తమకును తమవారికిని బహువిధవిపత్తులను తెచ్చిపెట్టవలసిన వారగుచున్నారు. వివాహమయిన మూఁడోనెలనేపోయిన గోపాలశాస్త్రి మేనల్లునిభార్య మొన్న నెవరినో తీసికొని లేచివచ్చినదట. మనమింత ప్రయత్నము చేసినను, మనవీధినున్న బాలవిధవలలో నొక్కతెను మంచిదానినిని చెప్పలేకపోయితిమి. కొందఱు బ్రాహ్మణ విధవలు శుభ్రముగా చాకలవాళ్ళను మంగలవాళ్ళను జీతములకే యుంచు

కొన్నారు; మఱికొందఱెవరు దొరకిన వాండ్రతోనెల్ల నేస్తము భ్రూణహత్యలును, శిశుహత్యలును జేయుచు కులములోనేయుండి గౌరవహాని లేకుండ మనయందఱియిండ్లలోను నిశ్శంకముగా తిరుగుచున్నారు. మఱియొకవీధివారి నడిగినచో తమవీధియే యీవిషయమున మిక్కిలి పాడుగానున్నదని చెప్పుచున్నారు. ఏయూరివారి నడిగినను, ఈదుర్మార్గముల విషయమై తమ గ్రామములో నున్నంత మాలకూ డెక్కడనులేదని చెప్పుదురు. మానుషస్వభావ మంతటను నేకరీతిగా నే యుండునుగనుక, వయస్సులోనున్న స్త్రీలకుస్వభావమును జయించుట కెక్కడను శక్యముగాదు. తప్పిదము మనయందు పెట్టుకొని వృథాగా కాలమును దూషింపక, అందఱునుజేరి యీ పాప నివారణమునకై యేదైన నొక యుపాయము నాలోచించవలెను.

నారా—అటువంటి దుర్మార్గురాండ్ర నందఱిని చంపివేయుట తప్ప నాకు మఱియొక యుపాయమేమియుఁ గనఁబడలేదు, స్త్రీలు దుర్మార్గురాండ్రని యెఱిఁగియే త్రికాలవేదులయిన మనమహర్షులు స్త్రీలకు సహగమనము విధించినారు. వర్ణవివేచనములేని యీమ్లేచ్ఛులు మన దేశమునకు ప్రభువులుగావచ్చి మన శాస్త్రములు మంటంగలిపి మాణిక్యమువంటి మన సదాచారమును మాన్పివేసినారు. అందుచేత విధవముండ లెక్కువయి యీదుర్మార్గములకన్నిటికిని లోనయి బ్రాహ్మణవర్ణమున కవమానమును సిగ్గును దెచ్చుచున్నారు.

గోవిం—ఇప్పుడు విధవలను కులమువారు కలకాలము పెట్టెడు తుదిలేనిబాధలకంటె నొక్కమాఱు బ్రతికియుండఁగానే కాల్చిచంపుటయే మంచిదయినను, అహింసమాత్ర మెప్పుడును క్రూరకృత్యము కాకపోదు. మన పరిపాలకులకు లిప్పుడు దయాళురు కనుక నే యీ క్రూరాచారమును మాన్పియున్నారు. ఆ దురాచారము బహు

కాలమునుండి వచ్చుచుండుటచేతను దానివలన మనకేమియు బాధ లేదు గనుకను మనకది యిప్పుడంత క్రూరకృత్యముగా కనఁబడుచుండలేదు. ఆ యాచారమును పురుషుల విషయమునకు మార్చి, భర్తపోయిన తోడనే భార్య సహగమనము చేయవలసినదని బ్రహ్మచర్యము చేయవలసినదని చెప్పుటకు మాఱుగా నెంతచిన్న పిల్లయైనను భార్యపోయినతోడనే యామెశవముతోఁ గూడఁ గట్టిబ్రతికియున్న భర్తను తగులఁబెట్టవలసినదనిగాని తలగొఱిగించి విరూపిని జేసిగాని తిన్నగా తిండిపెట్టక మాడ్చి శక్తికిమించినపని చేయించుచు వీధిమొగము చూడకుండ భర్తను మూలనదిమిపెట్టి మరల పెండ్లి లేకుండఁ జేయవలసినదనిగాని విధియుండి యాప్రకారముగా జరుగుచున్నచో, అది క్రూరాచారమగునో కాదో మనకప్పుడు తెలియును. అట్టిదురాచారములను తొలఁగించి ప్రజాసౌఖ్యము వృద్ధిచేయుట ప్రభుత్వమువారి కర్తవ్యకృత్యమే. మనలో విధవావివాహము నెలకొల్పినచో మన మిప్పుడనుకొన్న దోషములన్నియు నివారణమగును.

నారా—ఎన్నిదోషములు పోయినను బ్రాహ్మణులుమాత్ర మది చేయఁదగిన పనికాదు. విధవావివాహము మనశాస్త్రమెంత మాత్రము నంగీకరింపదు.

గోవిం—విధవావివాహము శాస్త్రసమ్మతమని మనపట్టణములోనె కొందఱు సభలుచేసి వాదింపఁ బోవుచున్నారు. దొరతనము వారుకూడ విధవావివాహము ధర్మవివాహమేయనియు వారికిపుట్టిన సంతానము గనుక వారు దాయార్హులనియు రాజశాసనమును జేసి పీఠికలో మనహిందూధర్మశాస్త్రములు స్త్రీపునర్వివాహము నంగీకరించుననికూడ వ్రాసియున్నారు.

నారా—ఏమివ్రాసినను మతాంతరులమాట మనమునమ్మ రాదు. వారేలాగుననైనను మనలను బ్రాహ్మణులనుండి చెడఁగొట్టి

యందఱితో సమానులనుగాఁ జేయవలెనని చూచుచున్నారు. విధవావివాహము శాస్త్రసమ్మతమని వాదించువారు జాతిభేదమక్కఱలేదను మతాంతరుల పుస్తకములను జదివినవారే. శాస్త్రములకు వారు చెప్పినయర్థము విశ్వసింపరాదు. హూణభాషచదువుకొని రెండుపరీక్షలలో తేఱఁగానే నీకుకూడ నిటువంటి దుర్బుద్ధి పుట్టుచున్నది.

గోవిం—శాస్త్రములు ప్రమాణముకదా? విధవావివాహము శాస్త్రసమ్మతమని మన పండితు లొప్పుకొన్నపక్షమున జరిగించవచ్చును.

నారా—మనపండితు లొప్పుకొన్నప్పటిమాట చూతము. వారిని బ్రహ్మాదిగివచ్చినను ఒప్పించలేఁడు. మనలో నెటువంటిపండితులున్నారనుకొన్నావు?

గోవిం—ఒకవేళ పండితులందఱు నంగీకరించిన పక్షమున, మన శ్యామలాంబకు వివాహము చేయుటకు నీవొప్పుకొనెదవా?

నారా—అటువంటి పాపపుమాటలనఁబోకు. శాస్త్రమంగీకరించినను, మనవంటి అగ్రవర్ణములలో చేయరాదు. గొల్లలు మొదలగు వారి తోడిపాటిగా మనలో కూడ మాఱుమనుములున్న పక్షమున బ్రాహ్మణవర్ణమున కాధిక్యమేముండును? మనము కూడ తక్కువ వర్ణములవారితో సమానులము కామా?

గోవిం—ఇప్పుడు జరుగుచున్నట్టుగా గర్భస్రావములును, శిశుహత్యలును, స్త్రీహత్యలును, హీనజాతిసంభోగమునుజరుగుచుండుటచేత మనగౌరవము పోక యుండు తక్కిన జాతులవారివలె శాస్త్రసమ్మతమయిన పునర్వివాహమును మనస్త్రీలకుఁ జేసి యీదోషములనన్నింటిని పోఁగొట్టినందువలననా మన గౌరవముపోవుచు?

నారా—నాకీయుక్తులతో పనిలేదు. శాస్త్రమంగీకరించునని పండితులందఱు నొప్పుకొని నాన్నగారు కూడ సమాధానపడ్డ మీఁదట నే నప్పుడేమియు చేయక యూరకుండెదను. నే నప్పుడేమియు నడ్డము రాకపోవుటయే విధవావివాహము శాస్త్రసమ్మతమనువారికి మహోపకారము. కలి ముదురుచున్నది; ఇంక నెవరు పట్టుకొన్నను వర్ణసంకరము కాక మానదు. పనియున్నది నేను వెళ్ళిపోయెదను.

[అని లేవఁగా నిద్దఱును వెళ్ళుచున్నారు.]

ద్వితీయరంగము—పాపమ్మయిల్లు.

[వంట బ్రాహ్మణుఁడు రామయ్య ప్రవేశించుచున్నాఁడు.

రామ—(తనలో) నారాయణమూర్తి వట్టి కిరాతుఁడు. తండ్రితో చెప్పి నన్ను వెళ్ళఁగొట్టించి వేసేఁడు. అప్పటినుంచీ అన్నపూర్ణతో మునుపటిలాగు స్వేచ్ఛగా తిరగడానికి వీలులేకుండా వున్నది. అయినా కానీ యీపాపమ్మ అవ్వ పుణ్యమాఅని రోజుకు వకపర్యాయమయినా యిక్కడ చూచుకోవడం సంభవిస్తూవున్నది. ఎలాగయినా ప్రయత్నంచేసి అన్నపూర్ణను యిల్లు లేవతీస్తాను. మొన్న నేను చెప్పినప్పుడే వప్పీవప్పడంగావుండి చూతామని సగం సమాధానం కనబరిచింది. నారాయణమూర్తిగాడు సుందరమ్మను విషంపెట్టి నిమిషంలో చంపివేసినాఁడు. నేను వాళ్ళయింట్లో అల్లే వున్నట్టయితే ఆదుర్మార్గుడు నాపనీఅంతేచేసును. ఒకవిధంగా లేచి రావడమే మంచిదయింది. తీరా సుందరమ్మను దహనంచేసి వేసిన తరువాత తెలిసింది కాని లేకపోతే వాళ్ళకొంపతీసివేస్తును. ఎప్పుడయినా వాళ్ళకుటుంబానికి గొప్ప అపకారంచేసి నాపగ తీర్చుకుం

టాను. అందులోనూ జానకమ్మమీఁద నాకు మహాకోపంగావున్నది శాస్త్రుర్లతో యేడుస్తూ నాతో రమ్మంటే వచ్చింది కాదు.

[ఇంతలో పాపమ్మ ప్రవేశించుచున్నది.]

పాప—నాయనా! నీవెంత సేపైంది వచ్చి?

కామ—ఇప్పుడేవచ్చినాను. ఇంకా అన్నపూర్ణమ్మరాలేదు. ఈవీధికి పుణ్యాత్మురాలవు నీవొక్కత్తెవున్నమూలంగా మావంటి వాళ్ళ కండలికి ఆధారం దొరికింది.

పాప—నేను ముసలిముండనయినాను. మునుపు నాకాలంలో పడుచువాళ్ళందరూ యింటిముందర పడికావులుపడి వుండేవారు. ఆకాలం పోయింది. యిప్పుడు నేను చేసే వుపకారమల్లా డబ్బుపుచ్చుకొని మీావంటి పడుచువాళ్ళకు కొంచెం స్థలం యివ్వడం తప్ప మరేమీా లేదు.

కామ—ఆసహాయంమాత్రం మాటలతో వున్నదాయేమిటి? యీవీధిని యిన్ని యిళ్ళువున్నవి. యేరండా కొడుకయినా యేరండ ముండయినా యింతమాత్రం వుపకారం కట్టుకుంటూవున్నారా? అన్నపూర్ణమ్మ వచ్చేవేళ మించినట్టున్నది.

పాప—యింకా మించలేదు. యింట్లో వాళ్ళందరూ భోజనానికి మడికట్టుకోవడంతోనే వస్తుంది. దానికి రావడానికి సమయం దొరకవలెనా? అక్కరలేదా?

కామ—యీాలోగా వూళ్ళోకబుర్లేమయినావుంటే చెపుదూ.

పాప—యేమి కబుర్లున్నవి? మన యింటి వెనకాలను కాపురంవుండే సుబ్బమ్మ కడుపు దింపుకోవడానికి మందుపుచ్చుకొని పిండంపడక రాత్రి చచ్చిపోయింది.

కామ—అమనిషి పొట్టియెఱ్ఱవెధవకాదూ?

పాప—అవును, ముప్ఫయ్యేళ్ళమనిషి. మన యింటికి తరుచుగా వస్తూపోతూవుండేది.

కామ—మనలో పడుచుముండలు కడుపులు దింపుకుంటూ వుండడమూ పిల్లలను కని చంపివెయ్యడమూ మంకులుతిని చావడమూ మహామెక్కువవుతూవున్నవి. యిలాగు వుండడంకంటె పడుచుముండలనందరినీ యెవరినైనా కట్టుకుని కాపురం చెయ్యమంటే బాగా వుంటుంది.

పాప—నాయనా! లోకంలో మన కళ్ళముందరనే యెన్ని విరుద్ధాలైనా పుడుతూవున్నవి. యెవళ్లో దుర్మార్గపు ముండవాళ్ళు వెధవవాళ్ళకు పెళ్ళిచేయించడానికి మనవూళ్ళోసభలుచేస్తారట. కలియుగం యింకా యేమి వున్నది! చాటుగా పిల్లలను గన్నా కడుపులు దింపుకున్నా యేమి యేడిచినా బాగా వుంటుంది కాని వెధవముండలు బహిరంగంగా పెళ్ళిచేసుకుంటారా?

కామ—నామతానికి పెళ్ళిచేసుకుంటేనే బాగా వుంటుందని తోస్తూవున్నది. అలాగంటి పెళ్ళివుంటే నేను యెవతెనయినా కట్టుకుని సుఖంగావుందును. డబ్బుగల వాళ్లు ముసలిముండా కొడుకులు సహితమూ మూడోపెళ్లికీ నాలుగోపెళ్ళికీ మూడేళ్ల పిల్లలను చేసుకుని ముండామోయించడంచేత, యిప్పుడు పిల్లలకు కరువువచ్చి సాధారణపురంహార్లకు యెక్కడా పిల్లలు దొరకడంలేదు. ధనాశచేత తండ్రిముండాకొడుకులు కూతుళ్ళను వెయ్యింటికీ రెండువేలింటికీ రూపాయుల కెత్తుకెత్తు అమ్ముకుంటూవున్నారు. డబ్బుతెచ్చుకోలేనివాళ్ళు బ్రహ్మచారులై యెల్లకాలమూ తిన్నగావుండలేక అడ్డమయిన గుడిసేటిముండలతోనూ యేడిచి సంకటాలు తగిలించుకొని బాధపడి చస్తూవున్నారు; కొందరు సంసారులను లేవతీస్తూవున్నారు. నేను చిన్నప్పటినుంచీ చెమటవూడ్చి సంపాదించిన యేడువందలరూపాయ

లూ నామామగారి మొగాన్నిపోసి నాలుగేళ్ళపిల్లను పెళ్ళిచేసుకుంటే అది పెద్దది కాకుండానే లంఖణాలుచేసి చచ్చిపోయింది.

పాప — మళ్ళీయేమయిన పెళ్లిప్రయత్నం యెక్కడనైనా చేస్తూవున్నావా?

కామ — నేను ప్రయత్నం చేస్తూవుంటేమాత్రం యెలాఅవుతుంది? రెండో పెళ్ళివాడనని డబ్బు మరీయెక్కువ తెమ్మంటారు. మొన్న మూడేళ్ళపిల్లను తొమ్మిదివందలరూపాయలకు బేరంచేసినాను. ఇంతలోకే నేతి వెంకయ్యగాడు అడ్డంవచ్చి తాను వెయ్యిరూపాయలు పూర్తిగా యిస్తానని నాకంటె యిరవై యేళ్లు పెద్దవాడయినా పిల్లను తానుచేసుకున్నాడు.

పాప — దానిముండా మోసిన రూపాయలు ఆవెయ్యిరూపాయలూ నీవే యిస్తాననకపోయినావా?

కామ — మొదటిపెళ్లి అయినకాడినుంచీ నీళ్లుమోసీ వంటలు చేసీ నాలుగువందలరూపాయలు కూడబెట్టినాను. జీతం లేకుండా బకులుతీరిందాకా వడ్డీకింద నవుకరీచెయ్యడానికి వప్పుకుని వకచోట అయిదువందలరూపాయలు బదులు మాట్లాడినాను. వక్క వంద రూపాయలు తక్కువయినవి. ఆరూపాయలు తరువాత యిస్తానని పెళ్ళిచేసుకొని మోసంచెయ్యవలెనని చూచినానుగాని, ఆముండాకొడుకు నామాట నమ్మక ముందుగా రూపాయలక్కడపెడితేనేగాని పిల్ల నివ్వనన్నాడు. వెంకయ్యగాడు పునాసాతారావెళ్ళి నలభయియేళ్ళు యేకాధ్వర్యంగా పీనుగులను మోసి డబ్బు సంపాదించినాడు గనుక, వెయ్యిరూపాయలున్నూ తక్షణం పారపోసినాడు.

పాప — అన్నపూర్ణమ్మను పెళ్ళినిమిత్తం వందరూపాయలు సహాయం చెయ్యవలసిందని అడక్కపోయినావా?

కామ—పెళ్ళికని చెప్పితే యివ్వదలుచుకొన్నదయినా యివ్వదు. దానికి వేరేయెత్తు వున్నది. సీతారామయ్యగారి నగలపెట్టె ఆయన పడుకునే గదిలో భోషాణంలో వుంటుంది. నేనుయింట్లో అట్టే వుంటే, ఆసొమ్మెలాగయినా తర్లిస్తును. తాళంచెవి యెలాగయినా సంగ్రహించుమని అన్నపూర్ణమ్మకు బోధిస్తూవున్నాను. మాప్రయత్నం సాగితే రెండువేలరూపాయలకు తక్కువదొరకవు. ఆసొమ్ముతో ఆవిడలేచి రావడంతోనే సొమ్ము రహస్యంగా దాస్తానని చెప్పివున్నది. దానికి వకకన్ను గుడ్డిది. అయినాకానీ యింతపెద్దపిల్ల మరివకతె దొరకదు.

పాప—తీరా వచ్చినతరువాత ద్రోహంచేసి డబ్బుపుచ్చుకుని దాన్ని మధ్య వదిలివేస్తావా?

కామ—నాపెళ్ళాం యెదిగి కాపురానికివచ్చేదాకా వదలిపెట్టను. అప్పటిదాకా చావకుండా బ్రతికివుంటేఅప్పటిమాటచూతాము. నీవిందులో పనిచేసి నాకుసహాయం చేసేటట్టయితే వచ్చిన సొమ్ములో నీకు వందరూపాయలు యిస్తాను.

పాప—అలాగైతే నీకు కావలసినంత సహాయంచేస్తాను. నా శక్తిచూడు. నీవు వుంచుకొన్నన్నాళ్లు వుంచుకొని నగలుతీసుకుని తరువాత నీవు దాన్ని యేనూతిలోనైనా రాత్రివేళ తోసివెయ్యవచ్చును. నిన్ను యెవరు పట్టుకుంటారు? అంతగాపైకివస్తే కడుపునొప్పిచేత పడిందనవచ్చును.

కామ—తరువాత యేలాగైనా చూతాము. నీశక్తిఅంతా నీకార్యంలో కనపడవలెను.

పాప—వూరుకో అన్నపూర్ణమ్మ వస్తూవున్నది.

(అన్నపూర్ణ ప్రవేశించుచున్నది.)

అన్న—ఝాము సేపటినుంచీ వత్తామంటే తీరుబడి అయింది కాదు. ఇదివరదాకా యెవరితోనో మాట్లాడుతూకూర్చుండి యిప్పుడే నాన్నగారు లోపలికి భోజనానికి వెళ్ళినారు. వెళ్ళడంతో నేయిలాగు చక్కావచ్చినాను.

పాప—నీకోసం కామయ్య రెండుఘడియలనుంచీకనిపెట్టుకుని వున్నాడు. అమ్మాయీ! యీ కామయ్య బహుదొడ్డ బ్రాహ్మడు సుమీ. యెవరినినమ్మితే వాళ్ళకు ప్రాణంకోసి యిస్తాడు.

కామ—అవ్వా! నామీద దయచేత నీవుపూరికే అలాగు పొగుడుతూవున్నావుకాని నేనెంతటివాణ్ని?

పాప — యీకబుర్లకేమికాని, మీకోసం యెవరైనా వస్తారు మీరు మాట్లాడుకోవలసిన సంగతులు ముందరమాట్లాడుకోండి. మీరు రహస్యం మాట్లాడుకుంటారేమో నేను అవతలికి వెళ్ళుదునా?

కామ—సరిసరి! మాకు నీవు వినకూడని రహస్యాలు యేమి వుంటవి? మనముగ్గురికీ దేహాలు మాత్రమే భేదంకాని మనస్సులు వక్కటే.

అన్న—అవ్వా! వెళ్ళవద్దు. మారహస్యం నీవూ వినవచ్చును.

కామ—బోషాణం తాళంచెవి సాధ్యమయినదా?

అన్న—నిన్న దొంకింందేగాని తీరాగదిలోనికి వెళ్ళేటప్పటికి నా అన్నగారు కూడావచ్చినారు. అందుచేత సాధ్యమయిందికాదు. అప్పుడు మరిదిపోయి బాబయ్యగారి తాళంచెవి పరుపుమీద దిగబెట్టి యివతలకు వచ్చినాను. అటువంటిసమయం మరివకప్పుడు దొరకదు.

రామ—మన కన్నిటికీ పానకంలోపుల్లలాగు నారాయణమూర్తే అడ్డంవస్తూవుంటాడు. నన్ను యింట్లో వుండనియ్యకుండా అతఁడే లేవగొట్టినాఁడు.

అన్న—వాఁడు మహాచెడ్డవాడు. అన్నీ కనిపెడుతూవుంటాడు. యీమధ్య వాడిభార్యవిషయమయి అనుమానము జానకిమీఁద పడిపోయిందికాని నామీఁదనేపడినట్టయితే వాడునిశ్చయంగా నన్ను చంపివేసును. నేను శాస్త్రుర్లను దానివద్దకు పంపడంచేత అనుమానము జానకిమీఁదకు పోయింది.

పాప—అదేమిటి?

అన్న—నేను రామయ్యకు యేమయినా యింట్లోవస్తువులు యివ్వబోతూవుంటే నావదినెగారు అడ్డంవస్తూవుండేది. వకరోజు నేను చెంబులో నెయ్యిపోసి దాసీదానిచేత పంపుతూవుంటే మెల్లిగా మొగుణ్ని తీసుకువచ్చి చూపింది. వాడుపట్టుకుని దాసీదాన్నీ నన్నూ కూడా కటికకఱ్ఱతో కొట్టినాడు. ఇలా కాదని నేను మెల్లిగా మంచిమాటలువేసి నావదినెగారితో స్నేహంచేసి మాయింట్లో పురాణం చెప్పే శాస్త్రుర్లతో యిలా కాచేసినాను. అప్పటినుంచీ యేమయినా అంటే తనగుట్టు బయలుపెడతానేమోనని నావదినెగారు నేనుయేమి తీసుకునివెళ్ళినాయెవరితోనూ చెప్పక వూరుకుంటుంది. తనపెళ్లాము శాస్త్రుర్లతో మాట్లాతూవుండగా వకనాడు నా అన్నగారు చూచి జానకిమీఁద అపోహపడి దాన్నిచంపడానికి ప్రయత్నంచేసినాఁడు.

రామ—ఈమాటలకేమిగాని సొమ్ముతీసుకుని నీవు లేచి రావడంమాట యేమిచేసినావు? ముందస్తీగా నాకాసంగతి చెప్పు. నీకు నామీఁద నిజంగా మోహం వున్నదీ లేనిదీ యిందులో తెలుస్తుంది. భుజంగరావు పంతులుగారికి కిమనోసిళ్ళు తెస్తానని చెప్పి నీవు వచ్చినావేమో చూచిపోదామని వెళుతూ వెళుతూ యిలావచ్చినాను.

వారు నాకోసం కనిపెట్టుకువుంటారు. యేదోవొకమాట చెప్పి, నేను వేగిరం వెళ్ళవలెను.

అన్న—నేనూ రాత్రీపగలూ ఆసంగతే ఆలోచిస్తూవున్నాను. నాకు యెటూతోచకుండా వున్నది. చిన్నప్పటినుంచీ పెంచి పెద్ద దాన్నిచేసి యెన్ని కార్యాలుచేసినా కడుపులో పెట్టుకునే తల్లినీతండ్రినీ వదలిపెట్టడానికి వకపట్టాన్ని ప్రాణంవప్పకుండా వున్నది. ఆ ముసలి వాళ్ళిద్దరూ బాగా వున్నంతమట్టుకూ మనం యిలాగే వుందాము.

రామ—నేను మొన్న రఘామునేపూ బోధించినదంతా గంగలోకలిసి వ్యవహారం మళ్ళీ మొదటికి వచ్చింది. నీవిలా అనుకుంటూవుండగానే నారాయణమూర్తి యెప్పుడో విషంపెట్టి నిన్ను చంపివేస్తాడు. అక్కడితో అన్నీ కుదురుతవి.

పాప—అన్నపూర్ణా! నీ సుఖం నీవు బాగావిచారించుకో. తల్లి దండ్రులూ తోడబుట్టినవాళ్ళూ అని ఆలోచిస్తే నీకు సుఖంరాదు.

అన్న—ఎవరో వస్తూవున్నారు చూడుకో.

[పురుషోత్తమరావుపంతులు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

పురు—ఏమోయి రామయ్యా! ఇదిగో నీళ్ళు తెచ్చెద నని చెప్పి యిక్కడికివచ్చి వీరితో మాటలు వేసినావా? భుజంగరావు మడికట్టుకొని మంచినీళ్ళు రాలేదని దేవతార్చన చేసికొనుటకు వల్ల కాక కనిపెట్టుకొని కూర్చున్నాఁడు. వేగిరము లేచివెళ్ళు.

రామ—ఇదిగో నిమిషంలో కావిడి వప్పగించివస్తాను. (అని నీళ్ళకావిడి భుజముమీఁద వేసికొని వెడలిపోవుచున్నాఁడు.)

పురు—ఏమి అవ్వా! ఏమో మీరందఱును మహాశ్చర్యముగా మాటాడుకొనుచున్నారు?

పాప—యీవూళ్ళో యిప్పుడు యేమిమాటలు వున్నవి నాయనా? యెవళ్ళోపోఖిరీ ముండాకొడుకులు వెధవముండలకు పెళ్ళి చేస్తామని బయలుదేరినారట. యిప్పుడందరికీ వినాశకాలం వస్తూ వున్నది. యింతకాలమయింది యిటువంటి దుర్ణయం మేము యెన్నండూ యెరగము నాయనా.

అన్న—(తనలో) యీముండ తాను మహాపతివ్రతలాగు అందరినీ చెడతిడుతూ వున్నది. చిన్నతనంలో మొగుడుపోతే అడ్డమయినవాళ్ళతోనూ తిరిగి యిల్లూ వాకిల్లూ సంపాదించి యీముండ యిప్పుడు వీరపతివ్రత అయింది. ఆడవాళ్ళకు రెండోపెళ్ళి వుంటే మేమంతా యీ యేడుపులేకుండా సుఖంగా కాపురంచేస్తూ వుందుముగదా?

పురు—ఒకవిధముచేత విధవావివాహములు యుక్తముగానే యున్నట్టుతోచుచున్నవి. ముసలివాండ్రకు భార్యలుపోయినను చిన్న పిల్లలనే వివాహము చేసికోవలెను. ఎన్నియో సంవత్సరములకు గాని యాచిన్నపిల్ల లెదిగి కాపురమునకు రారు. ఈలోపల మగవాండ్రు తిన్నగానుండలేక కక్కూర్తిపడి రోగములు తగిలించుకొని కామబాధపడి యాచిన్నపిల్లల దేహములుకూడ చెడఁగొట్టవలసి వచ్చును.

పాప—పెద్దవాళ్ళయినా పెళ్ళాలెదిగి కాపురానికి వచ్చే వరకూ వుండేవారు లేరా?

పురు—ఉన్నారుగాని, అట్టివారివిషయములో భార్యలు రజస్వలలు కాకమునుపే తొందరపడి గర్భాదానముచేయుదురు. ఆపిల్లలారాత్రియేడిచి యిల్లెగిరిపోవునట్టుగదిలో అల్లరిచేయుదురు; చిన్నతనముగుటచేత గృహకృత్యములు చక్కఁబెట్టుకొనుటకు చేతఁగాక యిల్లు పాడుచేయుదురు. అదిగాక ముసలిభర్తలకును పడుచు భార్యలకును

మనసెప్పుడును కలియదు. అందుచేత గుడికి మేకపోతు వెళ్ళినట్లుగా విధిలేక గదిలోనికి వెళ్ళినను ముసలికంపని పక్కకొత్తిగిలి యీ భార్యలు మంచపుపట్టెలను కౌగిలించుకొని పరుందురు. అలాగువ నయిన నింటఁబడియుండక వయసులోనున్న పురుషులతో జారత్వమున కారంభింతురు. రెండవపెండ్లివాండ్రు యుక్తవయస్సువచ్చినవిధవలను వివాహమాడెడుపక్షమున నీతొందరలేమియు నుండవుగదా?

పాప—కలికాలమందరికీ యిలాగంటిబుద్ధులేపుడుతూవున్నవి.

పుర—అవ్వా! మీయింటికి మాకోడలు రాలేదుగదా?

పాప—లేదు నాయనా!

పుర—నేను వెళ్ళేదునా? (అని వెళ్ళుచున్నాఁడు.)

పాప—(తనలో) పయికి లోకానికివెరచి యేమన్నా విధవ లకు పెళ్ళిళ్ళువుంటేనే బాగావుంటుంది. (బిగ్గఱగా) అన్నపూర్ణా! యీ విధవల పెళ్ళిళ్ళు నీకు యెలాగువున్నవి?

అన్న—దిక్కుమాలిన పెళ్ళిళ్లులే. ఎవళ్లోపాడ్యేకాలంవచ్చి యిటువంటి పాపకార్యం తలపెట్టినారు. అవ్వా! యిప్పుడు వచ్చిన ముసలాయన యెవరు?

పాప—భుజంగరావుపంతులుగారి పినతండ్రి. ఈయన చెప్పిన సంగతులన్నీ తన అనుభవంచేత చెప్పినాడు. యేడెనిమిది సంవత్స రాల క్రిందట రెండోపెళ్ళి చేసుకున్నాఁడు. పెళ్ళామిప్పుడు పదహా రేళ్ళది; దానిమీద బహుఅనుమానం. వక్కనిమిషంకనఁబడకపోతే యేమివుపద్రం వచ్చిందో అని వూరంతా తిరుగుతాడు. వీడెంత అనుమానంపడి యేడుస్తూవున్నా దానిపని అది రహస్యంగా చేసు కుంటూనే వుంటుంది.

అన్న—బాబయ్యగారు భోంచేసిలేచేవేళఅయింది వెళ్లుదునా?

పాప—కామయ్య చెప్పినమాట యేమిచేసినావు?

అన్న—నేనూ రాత్రీపగలూ అదే ఆలోచిస్తూ యేమిచెయ్య డానికీతోచకుండా కొట్టుకుంటూవున్నాను. అటుచూస్తే తల్లిదండ్రుల మీాది మోహం తప్పలేకుండా వున్నాను. యిటుచూస్తే కామయ్య మీాది మోహం మరీయెక్కువగా వున్నది. ఇతణ్ణీ విడవలేను.

పావ—నీసుఖంమాట బాగాఆలోచించుకో. నీ మొగుడు బాగావుండి కాపురంచేస్తూవుంటేమాత్రము నీవు తల్లిదండ్రులను వదిలిపెట్టవాయేమిటి? నీవుయిలాగు ఆలస్యంచేస్తూవుంటే కామయ్య మనసు విరిగిపోతుంది. నీకు యిటువంటి మంచివాడు మళ్ళీ మరివకడు దొరకడు. మీారనుకొన్నట్లు డబ్బుతీసుకు లేచివస్తివా మీారిద్దరూ యావజ్జీవమూ మొగుడూ పెళ్ళాలకంటె యెక్కువగా సుఖపడుతూ హాయిగా వుండవచ్చును. వకవేళ మొగుడు బ్రతికివున్నా నీకింత సౌఖ్యమూ స్వతంత్రిమూవుండదు. నామాట త్రోసివెయ్యక బాగా ఆలోచించుకో. నీమేలుకోసం చెవుతూవున్నాను.

అన్న—యేమిచేసేదీ రేపాలోచించి చెవుతాను. (అనివెళ్ళం బోవుచున్నది.)

పావ—నీకు చెవులో వకరహస్యం చెవుతాను. నామాట విని పో.

అన్న—యిప్పుడుకాదు. ఆనకమళ్ళీ మస్తానులే. (అని వెళ్ళు చున్నది.)

తృతీయరంగము—పఠనమందిరము.

[వందలకొలఁది లౌకికులును వైదికులును కూరుచుండియుండఁగా బాపన్నశాస్త్రిగారును, వీరరాఘవరావుగారును, మిత్రి బృందముతో ప్రివేశించుచున్నారు.]

బాప—శ్రీనివాసాచార్యులుగారూ ! మనవారింకను వచ్చి నారు కారు. ఆహ్వానపత్రిక లందటికి నందినవా?

శ్రీని—అందినది. వారందఱును వేణుగోపాలరావుగారితో వత్తురు. వామనశాస్త్రులుగారును గోపాలశాస్త్రిగారును, పరబ్రహ్మ సోమయాజులుగారును వారియింటిరొద్దనే యున్నారు.

వీర—నాగయ్యపంతులుగారు వచ్చినారు. ఇఁక వేణుగోపాల రావుగారు వచ్చిన నందఱును వచ్చినట్టే.

శ్రీని—అదిగో వారును వచ్చుచున్నారు. వేణుగోపాలరావు గారూ దయచేయండి.

(వేణుగోపాలరావుగారును పండితులును ప్రవేశించుచున్నారు)

వీర—కుమారశాస్త్రులవారు రాలేదేమి?

వామ—వారీదినము సభకురారు. వారికి వేరేపనియున్నది.

వీర—శ్రీరామపండితులవారు వచ్చినారా?

శ్రీరా—నేనందఱికంటెను ముందుగానేవచ్చి కూరుచున్నాను. విధవావివాహము వలన నష్టములకంటె లాభము లెక్కువగా నున్నవని మీరు సాధింపఁగలిగిన విష్మటఁగదా శాస్త్రమున్నదా లేదా యను సంశమును విచారింపవలయును? విధవావివాహము వలన లాభము లేమియు లేవనియు విశేషముగానష్టములే యున్న వనియు నేను మీతో వాదించెదను. చేతనయినపక్షమున మీరు నాతో యుక్తి వాదము చేయుఁడు.

వామ—వారుచెప్పినమాట సయుక్తికముగానున్నది. వారితో యుక్తివాదముచేసి మెప్పించి మీశక్తి సభవారికందఱికిని గనఁబఱుపవలెను.

పర—శ్రీరామపంతులుగారు లౌకికములోనున్నను, వైదిక మునందుఁగూడ అఖండ ప్రజ్ఞగలవారు. మొన్న మాబంధువులపక్షమున న్యాయవాదిగానుండి న్యాయసభలో నింటిమీఁదిపెంకు లెగిరి

పోవునట్లుగా వాదముచేసినారు. ప్రతివాదిపక్షమున వచ్చిన న్యాయవాది లేచి యేమో చెప్పఁబోవునప్పటికి, ఆయనచుట్టలు తాగినసంగతి యెత్తుకొని నలుగురిలోను చీవాట్లుపెట్టి గదిమి చేయిపట్టుకొని ఆయనను కూర్చుండఁబెట్టినారు. అటువంటివారితో వాదముచేసి గెలిచిన పక్షమున మీశక్తి కనఁబడును.

వీర—మీయభీష్టప్రకారముగానే చేసెదను. ఎవ్వరినైన సభవారగ్రాసనాసీనులనుగా నియమింపుఁడు.

శ్రీని—నేను వేణుగోపాలరావు పంతులుగారి నగ్రాసనాసీనులుగా నుండగోరుచున్నాను. సభవారికందఱికి నిష్టమా?

వీర—అందఱికిని పరమసమ్మతమే. శ్రీనివాసాచార్యులుగారు చెప్పినమాట దేవతలైనను మెచ్చుకోఁదగియున్నది.

వేణు—నేను తగినవాఁడను కాకపోయినను, సభవారందఱును నన్ను మన్నించి యగ్రాసనమందుఁ గూర్చుండ నియమించుచున్నారు గనుక వారియాజ్ఞ మీఁదుఁజాలక యంగీకరించుచున్నాను. పరబ్రహ్మసోమయాజులుగారు నాయందలి దయచేత నన్నాప్రకారముగా శ్లాఘించుచున్నారే కాని నేను వట్టి వ్యర్థుఁడను. (అని కూర్చుచున్నాడు)

పర—మీరు మీవిధేయతను గనఁబఱుచుటకయి యట్లనుచున్నారే కాని కేవలము మీరవతారపురుషులు.

బాప—వీరరాఘవరావుగారూ! అంతకంతకు పొద్దుపోవుచున్నది. శీఘ్రముగా ప్రసంగ మారంభింపుఁడు.

వీర—(లేచి) వాదమారంభించుటకు ముందుగా నేను సభవారితో కొన్ని మాటలు మనవిచేసికొనుచున్నాను. తమరందఱును సావధానముగా వినవలెను.—

వివేకనిధులారా! కాలమహిమచేత నేనిప్పుడు చేయఁబోయెడి విన్నపము మీలో కొందఱిచెవులకు వెగటుగాతోఁచునని నేనెఱుఁగనివాఁడనుఁగాను. అయినను దురభిమానమువిడిచి పారమార్థికచింతతో పరిశీలించు నిష్పక్షపాతబుద్ధుల కెల్లను సత్యముబోధపడుటకు సందేహముండదు గనుక, మీమనసుల కెక్కునట్లుగా రసపుష్టిగల ప్రౌఢవాక్యములతో నుపన్యసించుటకు నేనించుకయు సమర్థుఁడను గాకపోయినను దయయు బాల్యమున భర్తలను పోఁగొట్టుకొన్న మనదేశపు యువతుల దురవస్థయు నన్ను బహువిధములఁ బ్రేరేపణాపక్షమున నున్న సత్యముయొక్క బలమును నమ్ముకొని యిటువంటి పండితసింహులయెదుట నాబాల్యవాక్యములను పలుక సాహసముచేయుచున్నాను. క్షమింపుఁడు మనలోని క్రూరాచారమునుబట్టి పతివిహీనలయిన యబల లిప్పుడు మనదేశములో ననుభవింపవలసిన దుర్దశను తలంచుకొన్న మాత్రమున పగవారికయినను మనస్సు కఱుక్కుమనకమానదు మన మెంతనిర్బంధ పెట్టినను, ఎన్ని సుబోధలుచేసి స్వర్గమువచ్చునని యాశపెట్టినను, బాలవిధవలనందఱిని మన మెన్నటికిని పతివ్రతలనుగా జేయఁజాలము. సమస్తసంగములను త్యజించి దుంపలును ఫలములును, తినుచు మహారణ్యములలో తపస్సుచేయు ఋషులవంటి సమస్తము తెలిసిన మహానుభావులుసహితము కామము జయింపలేకపోయిరని మనము వినుచుండఁగా, ఉప్పును పులుసును తినుచు నింద్రియసుఖానుభవమునకు నిదానములయిన పట్టణములయందు వయస్సులోనున్న సుందరపురుషమధ్యమున సదా మెలఁగుచు తమయింద్రియములకుఁదోడు దుష్టపురుషుల ప్రయత్నములుకూడఁ దమ్మెప్పుడును కామోపభోగములకయి ప్రోత్సాహపఱుప విద్యాగంధమేమి లేకపోవుటవలన యుక్తాయుక్తవివేకము చాలకున్న యనాథయువతు లింద్రియనిగ్రహముచేసి పతివ్రతలుగా నుండఁగలుగుదురు

రని మనమెట్లు పరీక్షింపఁగలము? మనచేతనయిన పని వారి శిరో జములను ఆభరణములను తీసివేయింపఁ గలిగినను, లోపలనున్న కామమును మాత్రము తీసివేయింపఁజాలము. వారి కామ మేవిధముగా నయినను శాంతి పొందవలయును గనుక మనము క్రమమయిన మార్గమును చూపకపోవుటవలన వా రక్రమములకు లోఁబడవలసిన వారయి గూఢముగా వ్యభిచరించుచున్నారు. మానవంతుఁడగు వాఁడు తనవారేయితరదోషము చేసినను సహించి యూరకుండఁ గలుగును గాని వ్యభిచారము చేసినవృత్తు మాత్రము చూచి యూరకుండఁజాలఁడు. తక్కిన నేరమువలనఁ జేసిన వారికే యపకీర్తి వచ్చును గాని అంతు తనమువలనఁ జేసిన వారికి బంధువులకును మాత్రమే కాక కులము వారి కందఱికిని గూడ నప్రతిష్ఠ కలుగును. అందుచేతనే యభిమాన ధనులగు పురుషులు తమ స్త్రీలు వ్యభిచరింపఁగాఁ జూచినప్పుడు తోఁడఁబుట్టిన పడుచులనైనను, కూఁతులనైనను, కోడండ్రనైనను, వది నెలనైనను, మఱఁదండ్రనైనను, మఱియెవ్వరినైనను, వారివిటులతోఁ గూడ నంతను నొందించి యవమానమున కోర్వలేక యొకానొక ప్పుడు తాము కూడ నాత్మహత్యలు చేసికొందురు. ఇందువలన వ్యభిచారమెంత హేయమయినదో మీరే యూహించుకోవచ్చును. ప్రజాసౌఖ్యమునకయి ధర్మశాస్త్రములను జేసి వాని ప్రకారముగా మహాజనులను నడిపించి పేరు పొందిన యార్యులయొక్క సంతతివార మని పేరుపెట్టుకొనియు, మీరు వారు చేసిన ధర్మశాస్త్రప్రకార ముగా నడిపించుటకయినను పూనుకొనకపోవుట యటుండఁగా మీది మిక్కిలి వారియాజ్ఞలను మీఱి శాస్త్రసమ్మతమయిన పునర్వివా హము చేసికోనియ్యక యోగ్యురాండ్రు కాఁదగిన గతిలేని యనాథ కామినులను సకల బాధలను పెట్టి వేవ్యలకన్నను హీనముగా వ్యభి చరించుటకై దింపుట మీకు సిగ్గుల చేటు కాదా? అందువలన మీకు

గలుగుచున్న నష్టములయినను మీరు చూచుకొనుచున్నారా? సద్వంశమునఁ బుట్టిన మీ బాలవితంతువులు వంటబ్రాహ్మణులతోను, మ్లేచ్ఛభటులతోను చాకలివాండ్రతోను, ఇతరహీనజాతులవారితోను చెడి తిరుగుచుండుట మీకు ప్రతిష్ఠగానే తోఁచుచున్నదా? అట్టి బాలవిధవలు తమ యుపపతుల వృత్తికయి యింటఁ గల వస్తువులెత్తుకొనిపోయి వాండ్రకు పెట్టుచుండుట గాని తమ నేరము మాసిపోవుటకయి సాధ్యమయినంతవఱకు పుణ్యస్త్రీలను సహితము జారత్వమున ప్రవేశపెట్టి యందఱిని తమవంటివారినిగాఁ జేయుచుండుట గాని. మీదృష్టికి నష్టములుగా గనఁబడుచుండలేదా? ఇంటనుండి రహస్యముగా వ్యభిచరించుట కిష్టములేని బాలరండలు తమ బంధువర్గము మీఁది ప్రేమానుబంధమును త్రెంపుకొని యేతురకవానినో యేదూదేకులవానినో తీసికొని లేచిపోయి బహిరంగముగా వీధిలో గుడిసె వేసుకొని పడుచుకొనుచుండుట మీకపఖ్యాతిగా నుండలేదా? వారు చేసిన చీఁకటి తప్పునకు ఫలముగా సంప్రాప్తములయిన గర్భములను దింపుకొనుటయు, మందులు వికటించి యట్టి సమయములయందు కడుపులోని పిల్లలతోకూడ తల్లులు చచ్చుటయు, దైవయత్నముచే మనుష్య ప్రయత్నములన్నియు విఫలములయి శిశువులు జనింపఁగా మెడలునులిమి చంపుటయు, మీకించుకయు పాపకృత్యములుగా తోఁచుచుండలేదా? చంపి పాఱవేయఁబడియున్న శేఁత శిశువులను జూచినప్పుడు మృగపక్ష్యాదుల మెడలు విఱిచి పచ్చినెత్తురు త్రాగు కిరాతులకయినను దయపుట్టుచుండఁగా రక్తసంబంధముగల మీకేల కనికరము పుట్టను? కొందఱు శిశువులను జంపక మాలమాదిగల కియ్యఁగా నుత్తమవంశమునందుఁ బుట్టినయాబిడ్డలు పెద్దపెరిగి మీముందఱనే పెంటలూడ్చుచు నీచపుపనులు చేయుచుండుట మీకు కన్నులపండువుగా నున్నదా? మీ వేడుకకయి కన్నులు

తెలియనిపిల్లలకు మంగళసూత్రమును మిషమున మెడకొక త్రాడు కట్టి గుడికి మేకపోతును తీసికొనిపోవునప్పుడు మెడకు వేపరొట్ట కట్టి నట్టుగా చేతికొక తోరమును కట్టి, వాద్యముల మ్రోతతో వివాహమని పేరుపెట్టి యదియేమో కన్యావరులకే తెలియని యొకతంతు నడిపి, తరువాత భర్తపోయినాఁడన్న దుఃఖవార్త కుటుంబమునం తను దుఃఖ సముద్రమున ముంపఁగా ప్రాణాధికులయిన తమ ముద్దుల కూఁతులను బ్రదికియున్నంతకాలమును దుస్సహవైధవ్యదశకుఁ దెచ్చిన దురదృష్టమును తలఁచుకొని తలలు వీడ ఱొమ్ములు బాదుకొనుచు పెద్దపెట్టున రోదనముచేసెడు జననీజనకుల మొగములవంక తెల్లపోయి చూడుడు "అమ్మా! యేలయేడ్చెదవు!" "నాయనా! యేలయేడ్చెదవు?" అని యెఱుఁగని ప్రశ్నలు వేయుచు తమకు ముందు ప్రాపింపబోయెడి దురవస్థ లేశమయినను తెలియక నడయాడెడు పసిబాలికలస్థితి చూచుటకు మీకు వినోదకరముగా నున్నదా? నిర్దోషురాండ్రయిన యీపసిబిడ్డల దుర్దశచూచినను మీకు గుండెలు బద్దలయి చుట్టివారికయినను పునర్వివాహము చేయవలెనను బుద్ధి జనింపకున్నదా? శిశుహత్యాదులు జరగునప్పుడు దొరతనమువారు పట్టుకొని సహాయులుగా నున్నవారిని సహితము శిక్షించుచు కులమునకు వెలిచి కన్న బిడ్డలకు సహితము చంపవెనుక తీయని మాతలను మాలవానిచేత నురితీయించుచుండుట మీకు సంతోషకరముగానే యున్నదా? ఈపయిని జెప్పినవన్నియు మీకు పుణ్యకర్మలుగానే తోఁచుచున్నవా? శాస్త్రసమ్మతమైన పునర్వివాహ మొక్కటిమాత్రమే మీమనస్సులకు పాపకర్మముగా కనిపించుచున్నదా? ఓమహాజనులారా! మీరొక్క నిమిషము పాక్షికవృత్తిని విడిచి నేను జెప్పిన యంశములను సమబుద్ధితో విచారించి స్త్రీ పునర్వివాహమున కనుజ్ఞయిచ్చి శుద్ధమయిన యాహిం

దూజాతి కంతకు నపకీర్తికరముగా నున్న యీ దురాచారకళంకమును బాపుకొందు. ఒకవేళ బాలవిధవలలోఁ గొందఱు వ్యభిచారాది దోషములులేనివారైనను వారి బ్రతుకు సహితము విరామములేని దుఃఖపరంపరతో నిండియుండును. మగఁడు పోయిన కూఁతురు గుమ్మము వెలుపలఁబడి యేడ్చుచుండఁగా రాత్రులు తల్లిదండ్రులు నిర్విచారముగా సుఖమనుభవించుటకంటె శీఘ్రముగా మరణమునొంది స్వర్గసుఖమనుభవించుట చాలమేలు. చిన్నప్పటినుండియు ప్రేమతోఁ బెంచి తమ ప్రాణములతో సమానముగాఁ జూచుకొనుచున్న తల్లిదండ్రులే కులాచారమునకు దాసులై కరుణమాలిజీవితేశ్వరునిపోగొట్టుకొనిదుఃఖసాగరమునందు మునిఁగితమయుండఁజేరినకొమార్తెల నాదరించి పతిశోకమును మఱచునట్లుచేయుటకు మాఱుగా తాము నడుమఁ బెట్టిన యాభరణములను మాత్రమే కాక భగవంతుఁడు పుట్టుకతోనే దయచేసిన నిడుదశిరోజములను గూడ తీయించి మఱింత దుఃఖ మధికముచేసి, నొసట కస్తూరి తిలకమునకు మాఱుగా బూడిదయును చేతుల బంగారుకంకణములకు మాఱుగా రాగిపట్టెలను పెట్టించి, నిన్నటివఱకును మూడు పూటలు భోజనము చేయ నలవాటుపడిన ప్రాణమును శోషిల్లఁజేసి యొకపూట మూడుజాముల కిన్ని మెతుకులు వేసి చచ్చియుఁ జావకుండ నిలుపుచు, ఇంటఁగల పనియంతయు వారిచేతనే చేయించుచు, వారిని జీవచ్ఛవములనుగా నుంచి యావజ్జీవమును దుఃఖించునట్లు చేయుట హిందూజాతి కంతకు నవమానకరముగా నున్నది. పశులవలని బాధలక్కఱలేక ప్రాణవల్లభులుపోవుటచేతనే దుర్వారవ్యథలపాలయి కృశించుచు నెల్లవారికినిదయనీయులు కాఁదగిన యనాథయువతులను నిష్కరుణులయి మనవారు పెట్టుచున్న బాములను బట్టి "విధవ" యనగానే యెల్లవారికిని జాలిపుట్టవలసినదానికి మాఱుగా తన్నామోచ్చారణమే కర్ణకఠోరముగా వినఁ

బడుచు, ఎవ్వనినైనను "విధవా" యన్నమాత్రమున నసహ్యపడి వాఁడెంత నీచుఁడయిన నది గొప్పతిట్టుగా భావించుకొని మండిపడు నట్లు తటస్థించినదిగదా! అనాథలను బాధపెట్టుచున్నారన్న యీ నిందను పోఁగొట్టుకొనుటకయి ప్రయత్నము చేయుట హిందువయిన వానికెల్లనవశ్యకర్తవ్యము. కాఁబట్టి యాచారమును పాటిగాఁబట్టక మీ బుద్ధిచేత చక్కఁగా నాలోచించుకొని యితరుల దూషణము లను లక్ష్యము చేయక మీ యంతరాత్మ సంతోషించునట్లుగా పని చేయుఁడు.

శ్లో. యత్కర్మకుర్వతో స్యస్యా త్పరితోషోంతరాత్మనః
తత్ప్రయత్నేన కుర్వీత విపరీతంతు వర్జయేత్.

ఏ పని చేసిన తన యంతరాత్మ సంతోషించునో యాపనినే చేయవలయుననియు, అంతరాత్మ కతుష్టికరమయిన పనిని మానవల యుననియు, పయిన జెప్పిన ధర్మము నేమనుస్మృతి బోధించుచున్నది. లోకమునకు నష్టకరమయిన పనిని శాస్త్రము విధించుచున్నను దానిని మానుకొనుట మనకు పరమధర్మము.

శ్లో. పరిత్యజే దర్థకామౌ యౌస్యాతాం ధర్మవర్జితౌ
ధర్మంచాప్యసుఖోదర్కం లోక విక్రుష్టమేవచ.

ధర్మవిరుద్ధములయిన యర్థకామములను విడువవలయుననియు అసుఖకరమును లోకమునకు శోకకరమునైన ధర్మమునైనను విడువ వలయుననియు, మనుస్మృతియే ఘోషించుచున్నది. ఇట్లు చెప్పుట చేత శాస్త్రము స్త్రీపునర్వివాహమును నిషేధించునని నా యభి ప్రాయము కాదు. కావలయునేని స్త్రీపునర్వివాహము సమస్తశ్రుతి స్మృతి పురాణసమ్మతమని నేనిప్పుడే చూపెదను.

శ్రీరా—అక్కఱలేదు. మీరు యుక్తిచేత సాధించినపిమ్మటఁ గదా శాస్త్రముమాట చూచుకోవలెను. మీరింతసేపు శ్రమపుచ్చు

కొని చెప్పినారుగాని, మీ వాక్యములలో నొక్కటియు యుక్తి కనఁబడదు. మీరు చెప్పినమాటలన్నియు నే నొక్క నిమిషములో యుక్తులు చెప్పి ఖండించెదను.

వీర—మీరు సెలవిచ్చెడు ప్రబలయుక్తు లేవో వినవలెనని నా మనస్సు మిక్కిలి కుతూహలపడుచున్నది. దయచేసి వాదమున కుపక్రమింపుఁడు.

శ్రీరా—మీరు యుక్తులనుకొని యింతవఱకును జెప్పిన యసంబద్ధపు మాటలను సయుక్తికముగా ఖండించివేసి, సభవారందఱును మెచ్చునట్లుగా నిరాక్షేపములయిన నా యుక్తులను బ్రతివాదుల ముఖములు ముడుచుకొనిపోవునట్లుగా దివ్యవాగ్గుంభనలతో నుపన్యసించి సర్వసమ్మతమగునట్లుగా విధవావివాహము కూడదన్న పరమసిద్ధాంతమును స్థాపించెదను.

త్రివి—అహాహా! ఆత్మస్తుతియు పరనిందయు లేని మహానుభావులు మీ రెంతపనినైనను జేయఁగలవారే. మీకు నమస్కారము. మీయొద్దనున్నశక్తి భగవంతుని యొద్ద నయినను లేదు.

శ్రీరా—మీ రేమో పరిహాసముగా మాటాడుచున్నారు. మా సామర్థ్యము మీ కేమి తెలియును? మే మిప్పుడు చేయునది పరమత నిరాకరణపూర్వక స్వమత సిద్ధాంత స్థాపనమని మీకుఁ గొంచెము శాస్త్రజ్ఞానమున్న తెలియకపోదే.

వేణు—త్రివిక్రమరావుగారు పరిహాసకులు. మీరు వారి మాటలకు కోపపడి వివాదము పెట్టుకోక, మీ ప్రసంగము కానిండి.

శ్రీరా—చిత్తము. ప్రతివాదులవాదము ఖండించెదను. సభవారు నా యుక్తులు భక్తిశ్రద్ధలతో వినవలెను:—మనలోని విధవల యవస్థచూచి పగవారి మనస్సు కలుక్కుమను నన్నమాట సత్యము కాదు; పగవారిమాట యటుండగా శిష్టాచారావలంబులయిన మన

వారి కంఠతికినిగాని సర్వజ్ఞులయిన మన పండితసార్వభౌములకుఁగాని విధవలస్థితిచూచిమనస్సుకలుక్కు మనకపోవుటయేగాక పైగా ఈదుర్వివాహములయిపోవునేమోయని మనస్సు దహించుకొనిపోవుచున్నది. స్త్రీలుకామముజయింపలేరన్నసంగతి యున్మత్తప్రలాపముగానున్నది. కామముచేత చచ్చిపోయినవా రెవ్వరునులేరు. ఇఁక మనకు కలుగదని నిగాళ చేసికొన్నవారికి సంభోగముమీఁద కోరికయే కలుగదు. గజశాలలయందు బంధింపఁబడియున్న యేనుఁగులును అశ్వశాలలయందు కట్టఁబడియున్నగుఱ్ఱములును, పంజరములలో పెట్టఁబడియున్న పక్షులును ఎన్నికామమును, జయింపఁగలిగినవికావు? ఆప్రకారముగానే స్త్రీలనుకూడ తగినంత నిర్బంధములోనుంచిన యెడల వారును తిన్నఁగానే యుందురు. స్త్రీలకు స్వాతంత్ర్యము కూడదన్న ధర్మశాస్త్రకర్తల యాజ్ఞమీఱిమనవారిప్పుడు స్త్రీలకుస్వేచ్ఛగలుగఁజేసి చెఱిపివేయుచున్నారు. సంసర్గము జరగకుండనుంచుటవలన గజాశ్వాదులకు శరీర దార్ఢ్యముగలిగి చక్కఁగా పనిచేయునట్లే సంభోగములేకపోవుటవలన విధవలును బలిసిమనకు చక్కఁగాపనిచేయుటకుసమర్థురాండ్రగుదురు. విధవలలో వ్యభిచారమున్నదనిప్రతిపక్షులేయొప్పుకొనుచున్నారుగదా? తలగొఱిగించికురూపినిజేసి యొంటిపూటనేతిండిపెట్టి కడుపుమాడ్చి యలంకారములు తీసివేసి వ్రతాదులచే దేహము కృశింపఁ జేయుచుండఁగానే వ్యభిచారము మానకుండఁగా అవియున్నియు నున్నపక్షమున బొత్తిగానే పట్టపగ్గములుండునా? మన పూర్వులు త్రికాలవేదులు గనుక, దూరము విచారించియే మహత్తరములైన యీనిర్బంధముల నన్నిటిని విధించినారు. ఇప్పటివారన్ని నియమములను క్రమముగా నడపకపోవుటచేత వ్యభిచారాది దోషములు కలుగుచున్నవి. అది స్వయంకృతాపరాధమేగనుక, స్త్రీల యెడల దయతలంచిన పాపఫల మనుభవింపవలసినదే. వర్ణాశ్రమా

చార ధర్మములుగల యీకర్మభూమిలో నిహలోక దుఃఖమునుబట్టి దయచూడుమనుటకంటె పిచ్చి వేఱేలేదు. కాఁబట్టి శాస్త్రనియమములకు లోఁబడి నీచపు సంభోగమందు తలఁపుకట్టిపెట్టి కష్టపడినపక్షమున, విధవకు పరలోకసుఖప్రాప్తికలిగి మరణానంతరము బహుసహస్ర సంవత్సరములు భర్తతో సంభోగ సుఖము వచ్చును. పునర్వివాహము నిమిత్తము ప్రయత్నము చేసినపక్షమున, జనము విధవలకాసుఖము చెడఁగొట్టి పాపముకట్టుకొన్నవార మగుదుము. గర్భస్రావములు, శిశుహత్యలు, మొదలయినవి జరుగుచున్నవన్న విషయములో పయియుత్తరమే ప్రతివాదులను మూకీభావము నొందింపఁ జాలియుండును. విధవలనుజూచి పుణ్యస్త్రీలు చెడుచున్నారన్నమాట హాస్యాస్పదముగానున్నది. అనుభవముగల వారనుభవము లేనివారి కొక సంగతిని నేర్పుట లోకములో సహజమయి యుండఁగా, మిథున కర్మానుభవము లేని విధవలే మిథునకర్మానుభవముగల సభర్తృకల కుపదేశింతురనుట పిచ్చిమాట. పుణ్యపాపములను గుర్తెఱింగి ప్రవర్తించుటయే వివేకముగాని యుక్తినిబట్టి ప్రవర్తించుట వివేకముకాదు. ఈలోకములో విధవలు బాధలనుభవించుటవలన పుణ్యముగలుగును.

త్రివి—మీధోరణి కడ్డమువచ్చుచున్నాను. దయాస్వరూపుఁడయిన భగవంతుఁడు నిష్కారణముగా విధవలనీలోకమునమాత్రము బాధపడ నియమించునా?

వేణు—ప్రసంగము చేయుచుండఁగా నడుమనుమీరు మాటాడకూడదు.

శ్రీరా—అడుగనిండి. నేనిటువంటివారికి లక్షమందికయినను సదుత్తరములిచ్చి సమాధానము చెప్పఁగలను. విధవలకీకష్టములు భగవంతుఁడు పెట్టలేదు. స్త్రీలు పూర్వజన్మమున చేసికొన్న పాపముచేత

వారికీగతివచ్చినది. పూర్వజన్మమున నేమిచేసినారో యది వారీజన్మమున ననుభవింపక తీరదు.

త్రివి—సరిసరి అట్లయినయెడల వారిపూర్వజన్మస్థితియు మీపూర్వజన్మస్థితియుకూడ నాకు తెలిసిపోయినవి.

శ్రీరా—అదేమి? ఎగతాళిచేయుచున్నారు. మీకేమి తెలిసినది?

త్రివి—పూర్వజన్మమునందా స్త్రీవంటివారు మీరును, మీవంటి వారా స్త్రీలును, అని మీరుసూచించినమార్గమువలన నేనూహించితిని.

శ్రీరా—అనఁగానేమో మీమాటలు నాకర్థము కాలేదు.

త్రివి—బుద్ధిమంతులు మీకర్థము కాని దేమున్నది? ఇప్పటి విధవలు వెనుకటిజన్మమునందు మీవంటి పండితులయి విధవావివాహము కూడదని వాదించి, అప్పటి విధవలను దుఃఖపెట్టియుందురు. ఆపాప ఫలముచేత నప్పటి పండితులీజన్మమున విధవలయిపుట్టి పురాకృతదుష్కృతఫల మనుభవించుచుండఁగా, తమపగసాధించుకొనుటకయి యీకాలపువిధవలు నిషేధవాదులరూపమున నవతరించివిధవావివాహము కూడదని యీప్రకారముగా వారిని బాధపెట్టుచుండియుందురు. లేకున్న మీరుచెప్పిన ప్రకారముగా విధవలిట్లు దుఃఖపడుచుండుటకును, వారిట్లు వాదించుటకును కారణ మగపడదు.

వీర—మీరువాదములోకూడ హాస్యమే మొదలుపెట్టినారేమి! ఇవి సభలలో ననవలసినమాటలుగావు.

శ్రీరా—విధవాసంభోగమునందలి యపేక్షచేతస్వప్రయోజనపరులయిమీరందఱువిధవావివాహము కావలెనని వాదించుచున్నారు,

త్రివి—విధవలకు వివాహమయినయెడల, మీరిప్పు డనుభవించుచున్న వితంతువులతోడి సంభోగసుఖము పోవునేమోయను భయముచేత మీరు స్త్రీపునర్వివాహముకూడదనివాదించుచున్నారు.

వీర—త్రివిక్రమరావుగారూ! ఎదుటివారొకవేళ తొందర పడినను మనమిట్లు తొందర పడుట న్యాయముకాదు. మీరిప్పుడను కొన్నమాటలు సభలో నుచ్చరింపదగినవి కావు.

వేణు—త్రివిక్రమరావుగారూ! ప్రసంగమధ్యమున మాటాడఁ గూడదని నేను మీతో మొదటనే చెప్పియున్నాను. శ్రీరామమూర్తి గారూ! మీప్రసంగము పూర్తి కానిండి.

శ్రీరా—ఈస్త్రీ పునర్వివాహము లేకపోవుటవలన దేశమునకు కలుగుచున్న లాభము లిన్నియన్నియని వర్ణించుటకు మనుష్య మాత్రుడనైన నాకు శక్యము కాదు. విధవావివాహమువలన విశంతువులకు ప్రసవమరణములు మాత్రమే కాక, పుత్రాదిమరణములు మొదలైన సంసారదుఃఖములు కలుగును; జనసంఖ్య యెక్కువగుట వలన పంటలుచాలక దేశమునకు క్షామములు సంభవించును; ఒత్తుగానున్న సస్యములు దుర్బలములగునట్లేజనులును బలహీనులును వ్యాధిబాధితులు నగుదురు. ఇప్పుడు బీటినేలలుగానున్న భూములు సేద్యము చేయఁబడుటచేత మేఁతలేక పశువులు చచ్చును; మనుష్యులు మఱింతయెక్కువయిన సేద్యములకు చోటులేక యుండఁగను నశింతురు; విధవలు లేకపోయిన నింటిపని చేయువారులేక యనేక కుటుంబములకు కష్టములు వచ్చును; వ్రతాదులులేక బ్రాహ్మణులకు వృత్తులునశించి జీవనములు చెడిపోవును. చెప్పఁబూనుకొన్న నిటువంటి యుక్తులింక లక్షయున్నవి. బుద్ధిమంతులగువారు నావాదము యొక్క సారమును గ్రహించి ప్రతివాదులు చేసెడి దుర్వాదమును నమ్మి మోసపోక సదాచారగరిష్ఠులుకండు. [అనికూరుచున్నాఁడు.]

వీర—మీరు చెప్పినదానిలో—

శ్రీరా—మీరు మొదట వాదముచేసినారు; తరువాత నేను మీవాదము పూర్వపక్షముచేసి స్వమతసిద్ధాంతస్థాపనము చేసినాను. అక్కడితో సరిపోయినది. మీరింక మాటాడకూడదు. మీరు చెప్పిన తరువాత నేనును నేను చెప్పినతరువాత మీరును చెప్పుచు నేవచ్చి నచో, అనవస్థాదోషము సంభవించును. మిమ్మే కడపట చెప్ప నిచ్చినపక్షమున, పామరులు మీదుర్బోధనమ్మి చెడిపోదురు. మన పూర్వులకంటె మీరిప్పుడు మహాబుద్ధిమంతులు బయలు దేఱినారు. జగత్తు పుట్టినప్పటినుండి యీ యాచారము ప్రపంచములో నెక్కడను లేదు. నేటికాలమునకు మీరువచ్చి నాలుగు ముక్కలు చెప్పంగానే సాగుననుకొన్నారా?— వేణుగోపాలరావుగారూ! మాధర్మ సందేహము మీరు తీర్పవలెను.

వేణు—వీరరాఘవరావుగారింక చెప్పగూడదు. వారివంతయిపోయినది.

వీర—ఈ హిందూదేశమే ప్రపంచమంతయు నని మీరు భ్రమపడుచున్నారు. ఈ భరతఖండ మీభూమిలోని యైదుఖండములలో నొకఖండములో పదియవవంతయినను లేదు. ఈయొక్క దేశములోతప్ప మిగిలిన యన్ని దేశములలోను స్త్రీపునర్వివాహ మున్నది. ఈదేశములో సహితము శూద్రులలో—

వేణు—మీరు మాటాడకూడదన్నను నామాట వినిపించుకొకుండ నున్నారు.

శ్రీని—చెప్పనిండి. నేను కొన్ని యుక్తులు చెప్పవలసియున్నవి. నాతో వాదముచేయుమనండి. వీరిప్పుడుచెప్పిన దోషముల నన్నిటిని విధవావివాహము లేకపోవుట కారోపించుచున్నారే కాని నిజముగా నందువలన విశేషబాధకము లేమియు లేవు.

వీర—ఊరకే యిట్టిమాట లనుటవలన నేమి ప్రయోజనము? నే నిప్పుడు చెప్పినయంశములలో క్రమముగా నొక్కొక్కదానినే యెత్తుకొని యిది యిట్టిది కాదని చెప్పెదను.

శ్రీని—మీరు విధవావివాహము లేకపోవుటచేత జారత్వము వృద్ధిపొందుచున్నదని గదా చెప్పినారు? విధవావివాహములు చేసెడు పక్షమున ప్రపంచములో జారత్వ మంతయు పోవునని మీరు వ్రాసి యియ్యఁగలరా? అట్లు జారత్వమంతయు మీరు పోఁగొట్టగలిగిన యెడల నే నిప్పుడు విధవావివాహములు చేయించెదను. వితంతూ ద్వాహమువలనను జారత్వము పోనియెడల, ఈ వివాహములతో ప్రయోజనమేమి?

వీర—విధవావివాహములు చేయుట వలన జారత్వము బొత్తిగా పోకపోయినను విశేషభాగము తగ్గిపోవుననుటకు సందేహములేదు; అంతియకాక శిశుహత్యలును, భ్రూణహత్యలును, నశించును. దోషములనన్నిటిని నివారించుటకు మనము శక్తులము కాము గనుక, కొన్నిటిని పోఁగొట్టుటవలన ప్రయోజనమేమనుట యుక్తాయుక్తము కాదు. మీరు చెప్పిన హేతువుమీఁద లోకములోని సత్కార్యముల నన్నిటిని మానవలసివచ్చును. నేరముల నన్నిటిని పట్టుకొనలేరు గనుక, ఆరక్షకభటులను తీసివేయవలసివచ్చును. ఔషధములవలన రోగములన్నియు కుదురుచుండ లేదుగనుక, వైద్యముతో పనిలేదనవలసి వచ్చును. అట్లనుటకు మతిమంతుఁ డెవ్వఁడైన సాహసించునా? మందులవలన రోగములన్నియు నివారణ కాకపోయినను, బహువ్యాధులు కుదిరి మొత్తముమీఁద సుఖాభివృద్ధి కలుగుచున్నది. ఆప్రకారముగానే విధవావివాహము వలన బహుదోషములు నివారణమయి సుఖాభివృద్ధి కలుగును.

శ్రీని—లోకములో మగఁడుగల స్త్రీలుమాత్రము వ్యభిచరించుచుండలేదా! వ్యభిచారము చేసినవారిని మనము శిక్షింపవలయునేకాని, వారికి పెండ్లిచేసినయెడల దొంగ దొంగతనముచేయునని దొంగకు ధనమిచ్చిన ట్లుండదా?

వీర—పుణ్యస్త్రీలు తమ కామశాంతికయి న్యాయమయిన మార్గమున్నను వ్యభిచరించుచున్నారుగనుక దొంగలవలెనే వారును దండార్హు లగుదురు. ఆఁకలిగొనియున్న యొకమనుష్యుని భోజన పదార్థములతో నిండియున్న యొకగదిలోపెట్టి తాళము వేసి, న్యాయముగాపాటుపడి సంపాదించుట కవకాశము కలుగనియ్యక నిరోధించి, క్షుద్బాధకు తాళలేక వాఁడాగదిలోని యాహారపదార్థములలో నొకదానిని తినెనని శిక్షించుట యెంత యుక్తమయిన కార్యమో మీరేయాలోచింపుఁడు. అట్టిస్థితిలో వివేకముగలవారందఱును వయి నిర్బంధములను బెట్టి శిక్షించువారిని క్రూరులందురేగాని క్షుత్తుతీర్చుకొనుటకయి పదార్థభక్షణము చేసినవానిని దోషినిగా భావింపరు. ఆప్రకారముగానే కామపీడితలయి యువతులను కాముకజనమధ్యమున వసించునట్లుచేసి, కామశాంతికయి వారికున్న న్యాయమయిన మార్గమును నిరోధించి, అందుచేత వారక్రమములకు దిగవలసివచ్చినప్పుడు క్రమమయిన మార్గమును చూపుదమనుటకు మాఱుగా వారిని శిక్షింతుమనుట క్రూరకృత్యముగాదా?

శ్రీని—స్త్రీలకు కామ మంత యాపుకోశక్యముగానిదిగా నుండునా? కామశాంతి కలుగకపోయిన చచ్చిపోరుగనుక వారెందుకు పతివ్రతలుగా నుండరాదు?

వీర—పయినుండి యితరులుమాటలెన్నియైనను జెప్పవచ్చును గాని కష్టములు నడుచుకొనివారికే కాని తెలియవు. పురుషుఁడు మాత్రము కామముతీర్చుకొనకున్న మరణమునొందునా? భార్యపోయిన

తరువాతనతఁడు మాత్రమెందుకు ద్వితీయవివాహముచేసికొనవలెను? విద్యావివేకములు గలిగి స్థిరచిత్తులమని చెప్పికొను పురుషులకే కామమును జయింపశక్యము కానప్పుడు, ఇఁక మూర్ఖురాండ్రయి స్వభావచంచలలై యుండు స్త్రీలకా యింద్రియ నిగ్రహముచేయుట శక్యమగును?

శ్రీని—స్త్రీలకును పురుషులకును కామము సమానమా?

వీర—మనశాస్త్రములు పురుషులకంటె స్త్రీల కెనిమిదిరెట్లు కామమెక్కువ యని చెప్పుచున్నవి? "కామశ్చాష్టగుణో భవేత్" అనుశ్లోకమును మీరెప్పుడును వినలేదా యేమి? మనశాస్త్రము లెట్లున్నను స్త్రీపురుషులకు కామము సమానమనియే నేను భావించెదను. నేనిప్పుడు వాదమునిమిత్తము మీకనుకూలముగా నుండునట్లు పురుషులకంటె స్త్రీలకు కామముతక్కువయనియే యొప్పుకొనెదను. అంత మాత్రముచేత స్త్రీలకు కామనివారణ సదుపాయమక్కఱలేదని మీరు సాధింపఁగలుగుదురా? రామయ్యకంటె భీమయ్యకాఁకలి తక్కువనియే స్థిరపడినను, అంత మాత్రముచేత భీమయ్యకు తిండిపెట్టక మాడ్చిచంపవలయునని మతిమంతుఁడెవ్వఁడైన సాధింపఁజూచునా?

శ్రీని—స్త్రీలకు కామమెనిమిదిరెట్లయిన, ఎనమండ్రుభర్తల నేలకట్టిపెట్టరాదు?

వీర—ఒకభర్తయే కూడదనివాదించువారు కామినుల కెనమండ్రుభర్తలను గట్టుమనుట, ఆఁకలిచేత బాధపడువాని చేతులు కట్టిపెట్టి యొక కబళమయినను తిననియ్యక నిర్బంధించిన మహానుభావుఁడు వాని కొక్కసారిగా నెనిమిది బిందెలయన్నము నేల పెట్టరాదని యడిగినట్లున్నది. బహుభర్తలుండుటవలన నష్టములు తమకువిశదము కానట్లున్నవి. మనపెద్దల యనుగ్రహమువలన దుర్గతికి పట్టుకొమ్మలయి పలుకుటుంబములను గూలఁద్రోచిమనదేశమున

కంతకు నవమానమును దెచ్చుచు వివాహాద్యుత్సవసమయములయందు మనగృహములను పావనముచేయుచున్న వేశ్యలస్థితిని కొంచెముజ్ఞప్తికి దెచ్చుకొన్న, మీరు నన్నా ప్రశ్నను వేయకయే యుందురు. మన దేశమున భోగము వాండ్రు బహుభర్తలను గలిగియుండుటవలన సంభవించు సౌఖ్యమును మనవంటివారికి బోధించుట కేమోయనునట్లుగా కెన్నటికిని తఱుగని పదవివలె నిత్యకళ్యాణమును పచ్చతోరణమును గానుండి మన కుపదేష్టలగుచున్నారు.

శ్రీని—దాని కేమిగాని యొకసారి సంభోగించుటవలన చెడిపోయిన స్త్రీల కేవ రాశపడుదురు? అట్టిస్త్రీతోడి సంభోగము రోఁతగానుండదా?

వీర—మన కానీతిగనే యుండునేని, మనలో నెవ్వరును పయికి పెద్దమనుష్యులవలె పగ లెల్లను వేషములు వేసికొని జుట్టుచివర ముడి వేసికొని తిరుగుచు చీఁకటిపడఁగానే భార్యలనువిడిచిపెట్టిలంజెలయిండ్లకు వేంచేసెడు మహానుభావు లుండకయే పోదురు; లోకములో వ్యభిచారమే లేకపోవును; వేశ్యలందఱును మహాపతివ్రతలే యయియుందురు, బాలవిధవల కిప్పటివలె వ్యభిచారముదోషమును, గర్భస్రావాదిపాతకములు సంభవించకయే యుండును. నిత్యమును కన్నఁకన్నవారితో నెల్లను గలియు వేశ్యలపాదము లాశ్రయించి తమధనమును గొల్ల పెట్టు మహాపురుషులకు,ఎప్పుడో భర్తపోయిన కులస్త్రీని వివాహమాడుట రోఁతగా గనఁబడవలసిన దే. మనలో చిరకాలము నుండి యట్టియాచారము తప్పియుండుటవలనను, మనవారు వారికి కటాక్షించియున్న వికృతవేషమువలనను, మొట్టమొదట కొందఱి కంటికి వారిరూప మసహ్యముగాఁ గనఁబడవచ్చును. అట్టివారికన్నుల కయినను పయి వేషమునూఱి సువాసినీచిహ్నములుకనఁబడినపిమ్మట మొదటియట్లుండదు. అదివఱకు భర్తలతోడి సంభోగసుఖమనుభ

వించినవారిమాట యటుండనిచ్చినను, అట్టిదోషమేమియు నెఱుంగని బాలవిధవలకయినను మీరు వివాహము నంగీకరించెదరా?

శ్రీని—విధవలు వివాహము చేసికోవచ్చునని యేశాస్త్రమవకాశమిచ్చినను ఒకభర్తపోయిన మఱియొకనిని వివాహమాడవచ్చునని పడుచుతనములోనున్న స్త్రీలు ముసలిమగలకు విషముపెట్టిచంపివేయుదురు. అప్పుడు శిశుహత్యలకు బదులుగా పతిహత్య లెక్కువగును.

వీర—మీరిప్పుడు చెప్పినది మిక్కిలి లోకానుభవవిరుద్ధము. ఒక్కహిందూదేశములో తప్ప ప్రపంచములోని సమస్తదేశములయందును స్త్రీలకు పునర్వివాహ మున్నదిగదా? ఏ దేశములోనైన భార్యలు భర్తలను చంపుచున్నారా? ఏ దేశము మాటో మనకేటికి? మనదేశములోనే గొల్లలు మొదలయినవారిలో మారుమనుములున్నవిగదా? వారిలోపతిహత్యలు జరుగుచున్నట్లు వినియున్నారా? పురుషులు పునర్వివాహము చేసికోవచ్చునని భార్యలనెక్కడనైనను జంపుచున్నారా? తెలిసినయెడల తనప్రాణముమీందికి వచ్చునని నేస్త్రీయైనను జేయసాహసించునా? అటువంటి దుర్మార్గురాలినిసమ్మియెవ్వండైనను మరలపెండ్లిచేసికొనునా? ఇట్టినష్టములు మనబుద్ధికల్పితములేగాని నిజముగా కలుగునవి కావు.

శ్రీని—మీరింత ప్రయాసపడి వాదించుటకు విధవలు తమకు పెండ్లి కావలయునని మీతో మొఱ పెట్టుకొనుచున్నారా? మీకీకంఠశోషణ మెందుకు?

వీర—నుంచివారి శోకగయాపదను చూచి సాహాయ్యము చేయుటకు వారు మొఱపెట్టికోనే యక్కఱలేదు. అంతేకాక యిది వారు మొఱపెట్టుకోవలసిన యంశమును గాదు. పురుషులకెన్ని స్వాతంత్ర్యములున్నను, ఎవ్వరైనను గర్భాదాన విషయమునంగాని వివాహ

విషయమునఁ గాని యితరులతో మొత్తుకొనుచున్నారా? సిగ్గుచేతను, మనలోని క్రూరాచారముచేతను, మనవారు వహించిన కఠినచిత్తత చేతను, వారు మనలను ప్రార్థించకపోయినను వారికష్టములనుజూచి నను స్త్రీపునర్వివాహము లేకపోవుటవలనఁ గలుగుచున్న యనర్థము లను జూచినను మానవజన్మమెత్తినవానికెల్లను వితంతువివాహముల కయి పనిచేయుట విధిగా నేర్పడుచున్నది.

శ్రీని—ఈయన యెంతసేపు చెప్పినను, సారవంతమయినమాట యొక్కటియు కనఁబడలేదు. మాయుక్తులలో నొకదానికిని సమాధానము రాలేదు. వారివాదము పడిపోయినది; మావాదము స్థిర పడినది. శాస్త్రచర్చతో పనిలేకయే మేము గెలిచినాము. ఇఁకఁ విధవా వివాహములవిషయమయి యెన్నఁడును సభలులేకుండ చేయవలెను. అగ్రాసనాధిపతిగారు పక్షపాతమువిడిచిపెట్టి న్యాయమయిన మాట చెప్పవలెను.

వేణు—యుక్తులకేమి? ఏపక్షమునకైనను జెప్పవచ్చును. ఒక వేళనొకరు తిన్నఁగా యుక్తి చెప్పలేకపోయినను, అదివారిదౌర్బల్యమే కాని వాద దౌర్బల్యమెన్నటికిని కానేరదు. ఆచార్యులుగారుచెప్పిన యుక్తులనుకూలముగానే యున్నవి.

శ్రీరా—ఏమి? నేనుచెప్పినయుక్తు లనుకూలముగా నున్నవి కావా?

వేణు—మీరుచెప్పిన యుక్తులును దివ్యముగానే యున్నవి. యుక్తులకేమి? మనకు శాస్త్రముప్రమాణము. వయిభానువారము నాఁడు శాస్త్రవాదము చేయుటకయి మీరందఱు నిక్కడకు దయ చేయవలెను. పండితులు ముఖ్యముగా విజయముచేయవలెను.

పర—వేణుగోపాలరావుగారందఱును మెచ్చుకొనునట్లుగా న్యాయము సెలవిచ్చినారు. యుక్తివాదములోమనమే గెలిచినాము.

మనకిది శుభసూచకము. శాస్త్రవాదములోను మనకే జయము కలుగును.

వామ—తథాస్తు! అందఱును సంతోషముతో నిండ్లకునడువండి. (అనఁగా నందఱును వెళ్ళుచున్నారు)

తృతీయాంకము

ప్రథమరంగము—వేణుగోపాలరావుగారి గృహము.

[వేణుగోపాలరావుగారును, శ్రీనివాసాచార్యులుగారును కూరుచుండి మాటాడుచుండఁగా వామనశాస్త్రిగారును, కుమారశాస్త్రిగారును, గోపాలశాస్త్రిగారును, పరబ్రహ్మసోమయాజులుగారును ప్రవేశించుచున్నారు]

వేణు—(లేచి) దయచేయండి. శాస్త్రులవారికందఱికి నమస్కారము. (అని చేతులు జోడించుచున్నారు)

శాస్త్రి—ఆచంద్రార్కం వంశాభివృద్ధిరస్తు. రాజద్వారే రాజభవనే సర్వదా దిగ్విజయమస్తు. తథాస్తు.

వామ—మీరేమో రహస్యము మాటాడుకొనుచున్నట్టున్నారు మేముండవచ్చునా?

వేణు—మాకు రహస్యమేమున్నది? మన సభవిషయమయియే మాటాడుచున్నాము. ఎంతప్రయత్నమయినను చేసి వారిప్రయత్నము చెడఁగొట్టవలెను.

కుమా—మొన్న జరిగిన సభవిషయమయి జనులేమి యభిప్రాయపడ్డారని మీరు విన్నారు?

వేణు—నేనుమఱియొకలాగున విన్నానుగాని జనులందఱును మనయుక్తులు దివ్యముగానున్నవని మిక్కిలి సంతోషించుచున్నారఁట. శంకరశాస్త్రులుగారు శ్రీనివాసాచార్యులుగారితో మనవిచేసినారఁట.

కుమా—ఆయన యేమిచెప్పినారోగాని నేను మొన్నటి సభకు రాలేదుగనుక వాదమెట్లున్నదని బహుజనుల నడిగినాచి నాను. మనపక్షమం దభిమానముగలవారు కొందఱుతప్ప జనులంద ఱును వారి యుక్తులే బాగున్నవని చెప్పుచువచ్చినారు. యుక్తులెట్లు న్నను శాస్త్రము మాత్రము వారివాదమునకు ప్రతికూలముగానున్న దని నేను కనబడినవారితో నెల్ల చెప్పుచున్నాను.

వామ—మీరాలాగున సెలవిచ్చెదరేమి? విధవల యవస్థ చూచిన పగవారి మనస్సు కలఁక్కఁబాఱుచున్నదన్న మాటకు బదు లుగా విధవావివాహము లయిపోవునేమో యనియే శిష్టాచార సంపన్నులయిన పండితుల మనస్సులు దహించుకొని పోవుచున్నవని శ్రీరామపండితులవారు చెప్పిన యుక్తి యెంత సరసముగానున్నది? దానికి వారేమి సమాధానము చెప్పఁగలరు?

పర—నే నీసంగతి నే సీతారామయ్యగారి కొమారుఁడు గోవిందరావుతో ప్రశంసించి నప్పుడు, అతఁడు మంచి సమాధాన మునే చెప్పినాఁడు.

వామ—మన మనసులలో నాలాగుండుట కేమి కారణము చెప్పినాఁడు?

పర—చిరకాలాచారమువలన నట్లుతోఁచుట సహజమనియు, దురభిమానమును వదలి న్యాయైకదృష్టితోఁ జూచినప్పుడు దయ పుట్టకుండదనియు, బహు కాలాచారమువలన మనలో పలువురకు నరబలు లిచ్చునప్పుడు లేశమయినను జాలిలేకుండుట మీరు చూచు చున్నారు కారా యనియు, చెప్పినాఁడు.

కుమా—ఇన్నిమాటలు చెప్పుచున్నాము గాని యిప్పుడు లోకములో జరుగుచున్న దారుణకృత్యములనుజూచినప్పుడు విధవల విషయమయి మనకు మాత్రము నిజముగా జాలిపుట్టుచుండుట లేదా?

పరబ్రహ్మ సోమయాజులుగారి మేనకోడలి కొమార్తెకు వివాహమయిన నెలలోపలనె మగఁడు పోయినాఁడు. ఆపిల్లను తలఁచుకొన్నప్పుడు మాకందఱకు నెంతదుఃఖము—

వాసు—మనపక్షములో నున్నవారు మీరే యీలాగున సెలవిచ్చుచుండఁగా, ఇతరుల మాట చెప్పవలసిన దేమున్నది?

కుమా—మనలో మనమాట గనుక చెప్పినాను గాని యితరుల ముందఱ నే నీప్రకారముగా చెప్పుదునా? మీరేమియు సందేహపడఁబోకుఁడు.

వేణు—మీరు గోవిందరావు నెందుకుచూచినారు? ఆతఁడు వీరరాఘవరావుగారితోఁ గలిసి యెప్పుడును తిరుగుచున్నాఁడే.

పర—ఈదినము సభలో చెప్పుటకు వీరరాఘవరావుగారేమి యాలోచించుచున్నారో జాడతీయుటకయి మొన్నటిదినము వారి యింటికి వెళ్ళినాను.

వామ—గోవిందరా వీదినమున సభకు రాఁడు. నిన్నరాత్రి యతని యప్పగారు కొంత సొమ్ముతో వంట బ్రాహ్మణుని తీసుకొని లేచిపోయి బహిరంగముగా నంగడివీధిలో ప్రవేశించినదట. సిగ్గుచేత వారి కుటుంబములోని వా రెవరును పయికిరాకున్నారు.

పర—ఆ లేచిపోయినదాని పేరెవరు?

వామ—పేరేమో నాకు తెలియదు గానీ యామె సీతారామయ్యగారి పెద్దకూఁతురట. మనగోపాలశాస్త్రిగారికి తెలియును.

గోపా—అన్నపూర్ణ. సీతారామయ్యగారికి రజస్వల కానివిధవ కూఁతు రొకతెయున్నది. ఆచిన్నదాని కేలాగునైన వివాహము చేయించవలెనని గోవిందరావు కభిప్రాయమున్నట్లు కనఁబడుచున్నది.

వామ—సీతారామయ్యగా రందుకొప్పుకొందురా! ఒప్పుకొనరు.

పర—ఒకవేళ కూఁతురు లేచిపోయినందుచేత నొప్పి కొందురేమో?

వేణు—ఒక్క కూఁతురు కాదుగదా పదిమంది కొమార్తెలు లేచిపోయినను పెద్దలొప్పుకోరు. నిన్న గాక మొన్ననాఅప్ప కోడలు లేచిపోయినది. నేనేమయిన నొప్పుకొనుచున్నానా? ఒకవేళ లోపల నభిప్రాయమున్నను లోక భీతిచేతనయినను మాని వేయుదురు.

పర—నేను చూచుచున్నాను. లోపల నూటిలో తొంబది తొమ్మిదిపాళ్లు ప్రతిమనుష్యునకు విధవావివాహములు కావలెనని యే యున్నది. పయి కెవ్వరును లోకభీతిచేత మాటాడరు.

శ్రీని—ఎవరి కేలాగున్నను, మనము చేతనయినంత ప్రయత్నము చేసి విధవావివాహములు మాన్పినామన్న ప్రతిష్ఠను పొంద వలెను.

వేణు—దాని కేమి యాలోచన? శంకరాచార్యులవారికి వ్రాసి యీ ప్రయత్నము చేయుచున్నవారి కాంక్షపత్రిక తెప్పింతమా? డబ్బు కావలసిన నేనిచ్చెదను.

వామ—ఆ ప్రయత్నము దివ్యముగా నున్నది. ఇప్పుడే యా ప్రకారముగా చేయుదము.

శ్రీని—ఇప్పుడు కాలము మంచిది కాదు. హూణప్రభుత్వమవుటచేత మనస్వాములవారి యధికారము చక్కఁగా చెల్లదు. ఇదియే మనస్వదేశరాజుల యధికారమైనపక్షమున, ఈపాటికిప్రయత్నము చేసినవారి నందఱిని రాతిగానుగలలో పెట్టి యాడించలేకపోయినామా? ఈదినము సభ జరగనిండి తరువాత మాట చూచుకొందము.

పర—వారేమో గ్రంథములు విస్తారముగా వెదకుచున్నారట. ఇదివఱకే వారి కాధారము లనేకములు దొరికినవట!

వామ—వారికెన్ని దొరికిననేమి? అవియన్నియు నే నొక నిమిషములో ఖండించివేసెదను. అందులో నెవరైన నాతో సమానముగా మాటాడఁగలరా?

వేణు—మీరు చెప్పిన మాట బాగున్నది. జనులు యుక్తులను గ్రహించినట్లు శాస్త్రమును గ్రహింపలేరు. మీరు మాత్రము విడువకుండ గబగబ యేవో శ్లోకములను చదివి వారు చెప్పినదెల్లను కాదనుచుండవలెను. అప్పుడందఱును మీరే గెలిచినారనుకొందురు. అందుకు సందేహము లేదు.

కుమా—అందఱునుగాకపోయినను కొందరైనను శాస్త్రము సహితము గ్రహింపఁ గలిగినవా రుందురు. శాస్త్రవిషయములో మనము బహుజాగ్రతగా నుండవలెను. లౌకికయుక్తులలో నెట్లున్నను పండితులమని పేరుపెట్టుకొని శాస్త్రములో మనము తగిన సమాధానము చెప్పలేకపోయినపక్షమున మిక్కిలి యవమానకరముగా నుండును.

వామ—వారికి పుస్తకముల నేమియు నియ్యకుండ గ్రామములోని వైదికుల నందఱితోను ముందుగా చెప్పవలెను. ఎవ్వరైన వారి కొక పుస్తకము నెరువిచ్చినను, ఒక్క శ్రుతివచనమున కర్థము చెప్పినను, వారిని బహిష్కారము చేసెదమని భయపెట్టవలెను.

వేణు—కుమారశాస్త్రిగారు చెప్పిన యంశ మాలోచించవలసియే యున్నది. మన ప్రతిపక్షులు బహుగ్రంథములను జూచుచున్నారని నేనును విన్నాను. ధనమునకాశపడి పండితులలో నెవ్వరయినను వారి పక్షమునకు రావచ్చును. వామనశాస్త్రిగారూ! మీరీవిషయమున ధర్మశాస్త్రము లేవి చూచినారు?

వామ—ఏమియు చూడనక్కరలేదు. విధవావివాహము కూడదని కాశీపండితులు వ్రాసిన పుస్తకము నావద్దనున్నది. అది యిక్కడ మఱి యెవ్వరియొద్దను లేదు. దానితో నేనెంతమందినయి నను జయింపఁగలను.

కుమా—మేముధర్మశాస్త్రపండితులమని పేరేగానిమాలో నెవ్వరియొద్దను ధర్మశాస్త్ర గ్రంథములు లేవు. ఆయనయొద్ద తర్క గ్రంథములున్నవి; నాయొద్ద వ్యాకరణ గ్రంథములున్నవి; కాశీపండి తుల పుస్తకములోలేని క్రొత్తసంగతులను వారుతీసికొనివచ్చిన పక్ష మున మనము సభలో నోరెత్తలేక యూరకుండవలసివచ్చును.

వేణు—అందుకు నేనొక యుపాయము చెప్పెదను వినండి. పనియున్నదని చెప్పి యీదినముకూడ కుమారశాస్త్రిగారు సభకు రాకయే యుండవలెను. అందఱును వచ్చి చెప్పలేకపోవుటకంటె మొదటవాదము ధోరణి కనిపెట్టి యొకరు చెప్పలేకపోయిన మఱు నటిసభయందు మఱియొక రాలోచించుకొనివచ్చి సమాధానము చెప్పవచ్చును. ఒకదినమున వాద మొకపుంతనువచ్చిన మఱియొక దినము దానిని మఱియొకపుంతకు దింపి వాదింపవచ్చును. అక్కడ కును మనము జయింపలేక పోయినపక్షమున వారిని జాతినుండిబహి ష్కారము చేసెదమని బెదరింపవచ్చును. మన మోడిపోతిమని మాత్ర మెన్నఁడు నొప్పుకొనఁ గూడదు.

వామ—ఊరంతటను మనము గెలిచితిమనియే యింటింటికిని పోయి చాటవలెను. శాస్త్రమున్నదన్నమాట మనము ప్రాణము పోయినను, ఒప్పుకొనఁ గూడదు.

శ్రీని—వేణుగోపాలరావుగారు చెప్పిన యాలోచనకంటె మంచియాలోచన మఱియొకటి యేమియు నాకు తోఁచలేదు. అదే సర్వోత్కృష్టమయినది. ఆప్రకారముగా చేయుదము. మనముగెలిచి

నట్టు గ్రామములో వదంతి వేయించుట యెంతపని! అదిమాశాస్త్రిల చేత నిమిషములో నేను చేయించఁగలను.

వేణు—భోజనముల వేళ అయినది లేతమా! మధ్యాహ్న మందఱు నీత్రోవనే దయచేయవలెను. మన ముందఱము కలిసి వెళ్ళుదము.

[అప్పు డందఱును పోవుచున్నారు.]

ద్వితీయరంగము—పఠనమందిరము.

[పండితులతో వేణుగోపాలరావుగారును, వీరరాఘవరావుగారు మొదలయిన వారును ప్రవేశించుచున్నారు.]

వీర—పండితు లందఱును దయచేసినట్టున్నారు. ఈపాటికి సభ యారంభింపవచ్చునా? ఒక్క కుమారశాస్త్రిగారు రాలేదు.

పర—వారీదినమున రారు. సభ మొదలుపెట్టవచ్చును. క్రిందటి మాఱువలెనే వేణుగోపాలరావుగా రగ్రాసనాసీనులుగా నుండవలెనని నాకోరిక.

వేణు—నాకంటె శ్రీనివాసాచార్యులుగా రగ్రాసనాసీను లుగా నున్న ననుకూలముగా నుండును.

శ్రీని—కాదుకాదు. వేణుగోపాలరావుగారే యుండవలెను.

త్రివి—మీ రిద్దఱును తగవులాడుచున్నారు. మీ యిద్దఱి బదులు నేనుందునా?

వామ—త్రివిక్రమరావుగా రిక్కడకూడ హాస్య మాడు చున్నారు.

వీర—హాస్యముగాదు. నిజముగానే యగ్రాసనాసీనులుగా మఱియెవ్వరైన నుండవలెను. వారిరువురును మాకు ప్రతిపక్షకోటి

లోనివారు. ఎవ్వరితోనుసంబంధము లేనివారు మఱియొకరుండుటయే యుభయపక్షములవారికిని క్షేమకరము.

వామ—అట్లయిన సాంబసదాశివరావుపంతులుగా రగ్రాసనాసీనులుగా నుండుట మీకు సమ్మతమా? మావారందఱు నొప్పుకొందురు.

వీర—ఆయనయుండుటకు మాకేమియు నాక్షేపణమును లేదు.

వామ—పంతులుగా రగ్రపీఠమునకు దయచేయవలెను.

సాంబ—నాకేమియు తెలియకపోయినను, మీరందఱునన్ను నియమించుచున్నారు గనుక విఘ్నేశ్వరునివలె నేను పీఠముమీఁద కూరుచుండి మీరు చెప్పెడిది వినుచుండెదను.

వీర—నేనిఁక మొదలుపెట్టవచ్చునా?

వామ—అవశ్యము మొదలుపెట్టవచ్చును. మీవాదమునకు వేదములలో నెక్కడనైన నాధారమున్నదేమో మొదట కనఁబఱుపుఁము.

వీర—ఒకటికాదు. అనేకాధారములున్నవి. వానినెల్లను వరుసగా చూపెదను.

శ్రుతి. ఉదీర్ష్వ నార్యభిజీవలోకం గతాసుమేత ముపశేషఏహి.
హస్తగ్రాభస్య దిధిషో స్త్వ మేతత్పత్యుర్జనిత్వమభిసంబభూవ॥
అను నారణ్యకశ్రుతి మావాదమునకు మిక్కిలి బలమయినది.

వామ—మీ వాదమునకు బలముగానుండు శ్రుతులు మఱియేమియు లేవా?

వీర—శ్రుతి. యాపూర్వం పతింవిత్వా అథాన్యం విందతే పతిం।పంచౌదనంచ తావజం దదాతో నవియోషతః॥ సమానలోకో భవతి పునర్భువాపరః పతిః ॥ యోజం పంచౌదనందక్షిణాజ్యోతిషం దదాతి॥

అను నాథర్వణశ్రుతి మొదటిదానికంటెను మావాదమునకు బలవత్తరమయినది.

వామ — ఈ రెండునుతప్ప మీ వాదమున కక్కఱకువచ్చు శ్రుతులు లేవా?

వీర — కావలసినన్ని యున్నవి. మొట్టమొదట మీరీశ్రుతుల యర్థమును విచారించి మా వాదమును స్థాపించుటకివి చాలవని సాధించఁ గలిగినపిమ్మట నేను తక్కిన శ్రుతులను జెప్పెదను.

వామ — ఆలాగున కాదు. మీ కున్న యాధారముల నన్నిటిని చెప్పివేసినమీఁదట నే నొక్కసారిగా వాని నన్నిటిని ఖండించి వేసెదను.

వీర — స్త్రీ పునర్వివాహమును స్థాపించు మఱికొన్ని శ్రుతి వాక్యములను గూడ నుదాహరించెదను.

శ్రుతి. ఇయంనారీ పతిలోకం వృణానా నిపద్యత ఉపత్వా మర్త్య ప్రేతం. విశ్వపురాణ మనుపాలయంతీ తస్యైప్రజాంద్రవిణం చేహధేహి॥ అను యజుర్వేద వచనమున,

శ్రుతి. తస్మాదేకస్య బహ్వోర్జాయాభవన్తి।నైకస్యైబహ వస్సహపతయః॥ అను ఋగ్వేద వచనమును,

శ్రుతి. ఉదయ త్మతయో దశయాః పూర్వే అబ్రాహ్మణాః॥ బ్రహ్మచేత్ హస్తమగ్రహీత్ సఏవ పతిరేకధా॥ బ్రాహ్మణః ఏవ పతిర్న రాజన్యోనవైశ్యః। తత్సూర్య ప్రబ్రువన్నేతి పంచభ్యో మానవేభ్యః॥ అను నాథర్వణవచనమును,

శ్రుతి. సోమః ప్రథమో వివిదే గంధర్వో వివిదఉత్తరః।తృతీయోఅగ్నిష్టే పతిస్తురీ యస్త్యేమనుష్యజాః॥ అనుఋగ్వేదవచనమును,

శ్రుతి. కుహస్విద్దోషా కుహావస్తో రశ్వినాకుహాభిపిత్వం।కరతః కుహోషతుః కోవాంశయుత్రా విధవేవదేవరం మర్యన్న యోషా

కృణుతేసధస్థ॥ అను ఋగ్వేదవచనమును, వేదము స్త్రీ పునర్వి వాహము నంగీకరించునని సూచించుచున్నవి.

వామ—"దేవర" మని నియోగమునుగూర్చి చెప్పిన యీ కడపటి శ్రుతి మీ కేమి యుపయోగకరము?

వీర—నియోగముగాక దేవరునితోడి వివాహమునే వేదము విధవకు చెప్పుచున్నది. అందుచేతనే పయి శ్రుత్యర్థమును వివరించు నిరుక్తము స్పష్టముగా,

నిరుక్తము॥ క్వస్విద్రాత్రౌ భవథః క్వదివా క్వాభిప్రాప్తిం కురుథః-క్వవసథః। కోవాంశయనే విధవేవ దేవరం దేవరః కస్మాద్ద్వితీయో వరఉచ్యతే॥

ద్వితీయవరుఁడనియే చెప్పుచున్నది.

వామ—(పరబ్రహ్మసోమయాజులతో రహస్యముగా)ఇదేమి? వీరు కాశీపుస్తకములోలేని శ్రుతులను జదువుచున్నారు?

పర—(రహస్యముగా) వారు చెప్పిన యర్థమెల్లను కాదని వారిమాట చొరకుండ కేకలు వేయండి. తరువాతచూచుకొందము.

వీర—నేను శ్రుతివాక్యములను జదువుచుండగా వినక మీ రిద్దఱు నేమో మాటాడుకొనుచున్నారు.

వామ—నాయర్థమునకన్న వేదార్థ ప్రకాశాఖ్య వ్యాఖ్యానమునందు శ్రీవిద్యారణ్యులవారు చేసిన ప్రతిపదార్థమునే నేనిక్కడఁ జెప్పెదను:—

హేనారీ! త్వమ్ ఇతాసుం=గతప్రాణం, పతిం=పతిం, ఉపశేషే=ఉపేత్యశయనం కరోషి; ఉదీర్ష్వ=అస్మాత్పతిసమీపాదుత్తిష్ఠ జీవలోకమభి=జీవంతం ప్రాణిసమూహమభిలక్ష్య, ఏహి=ఆగచ్ఛ; త్వమ్,హస్తగ్రాభస్య=పాణిగ్రాహవతః, దిధిషోః=పునర్వివాహేచ్ఛోః,

పత్యుః, ఏతత్, జనిత్వం—జాయాత్వం, అభిసంబభూవ, ఆభిముఖ్యేన సమ్యక్ ప్రాప్నుహి.

త్రివి—మీరు సంస్కృతముతో నేమో చెప్పుచున్నారు. మా కేమియు తెలియుచుండలేదు. మీరా శ్రుత్యర్థమును తెనుఁగునఁ జెప్పుఁడు.

వామ—తెనుఁగునఁ జెప్పుట శాస్త్రసమ్మతము గాదు—

సాంబ—అందఱికిని దెలియుటకై తెలుఁగుతో కూడ చెప్పనిండి.

వీర—ఈ శ్రుతికి విద్యారణ్యులవారు వ్రాసిన భాష్యార్థమును తెనుఁగుతో జెప్పుచున్నానుగనుక దయచేసి యందఱును వినుండి.

నారి—ఓనారీ (త్వమ్=నీవు), ఇతాసుం=గతప్రాణుఁడయిన, ఏతం = ఈపతినిగూర్చి, ఉప శేషే = సమీపమున పడియున్నావు; ఉదీర్ష్వ=(పతిసమీపమునుండి) లెమ్ము. జీవలోకమభి=జీవించియున్న ప్రాణిసమూహమునుజూచి; ఏహి=రమ్ము. త్వమ్=నీవు, హస్తగ్రాభస్య=ప్రాణిగ్రాహకుఁడును, దిధిషోః=రెండవమాఱు వివాహమాడ నిచ్ఛగలవాఁడును (అయిన), పత్యుః=భర్తకు, ఏతత్=ఇటువంటి, జనిత్వం—భార్యాత్వము, అభిసంభూవ=అభిముఖ్యముచేత చక్కఁగా పొందుము.

ఊర్ధ్వదైహిక కాండమునందలి పూర్వక్రియయందు విధింపఁబడిన సహగమనమును జేయుటకు మృతభర్తృక భీతురాలయిన యెడల, సహగమనముచేయుని యాస్త్రీయొద్ద బంధువులీమంత్రమును చదువవలయును. "ఓనారీ! ప్రాణముపోయిన యీ పెనిమిటియొద్ద నేల పడియుండెదవు? జీవించియున్నవారిని జూచి లేచిరా. పునర్వివాహమును జేసికొన గోరువానికి భార్యవుకమ్ము." అనునర్థమిచ్చెడి యీ మంత్రమును మఱఁది మొదలగువారెవ్వరైన పెనిమిటిపోయిన స్త్రీ

యొద్దఁబడియుయామె నూఱడించి లేవఁదీయవలెను. "తాముత్థాపయ త్యన్యోవా బ్రాహ్మణ ఉదీర్ష్వనారీతి" యనునది యీమంత్రమునకు వినియోజక వాక్యమయిన కల్పసూత్రము. దీనినిబట్టి వేదమువిధవా వివాహమును విధించుచున్నదని స్పష్టముగాలేదా?

వామ—మీరు చెప్పినదంతయు కేవల శాస్త్రవిరుద్ధమయిన యర్థము. స్త్రీ మృతుఁడయిన భర్తయొద్ద పరుండవలెనని విధి యున్నదా? దానిని లేవతీయుట యెందుకు? మీరుచెప్పినయర్థ మబద్ధ మని యీ సభవారి కందఱికిని—

వీర—తొందరపడకండి. శాస్త్రిలవారు కొంచెమోపిక చేయవలెను. మృతభర్తృకను ప్రేతమువద్ద పరుండఁబెట్టవలయునని విధియును గలదు. ఇదివర కుదాహరించిన "ఇయంనారీ" యను మంత్ర మప్పుడు చెప్పవలసినదే. "అత్రపత్నీముపనిపాతయతీయం నారీతి" యని కల్పసూత్రము 'ఇయంనారీ' త్యాది మంత్రమునుజెప్పి ప్రేతపత్నిని భర్తృశరసమీపమున పరుండఁబెట్టవలయునని విధించు చున్నది.

త్రివి—'ఇయంనారీ' యని మంత్రమునకుఁ గూడ నర్థము సెలవించి.

వీర—హేమర్త్య=ఓమనుష్యుఁడా, ఇయంనారీ=ఈస్త్రీ, పతి లోకం = పెనిమిటివైన నీలోకమును, వృణానా = కోరుచున్నదై, ప్రేతం=ప్రేతవగు, త్వా=నిన్ను ఉప=సమీపమునందు, నిపద్యత= పడియున్నది. పురాణం=ప్రాచీనమగు, విశ్వం=ప్రపంచమును, అను పాలయంతీ=అనుసరించి వర్తించుచున్నది. తస్యై = ఆమెకొఱకు, ప్రజాం=సంతానమును, ద్రవిణంచ=ధనమును, ఇహ=ఈలోకము నందు, ధేహి=వృద్ధిపొందునట్లు చేయుము.

ఓమృతుఁడా! నీభార్య నీలోకమును గోరి ప్రేతవగు నీసమీపమునఁబడి యున్నది; ప్రాచీనమయిన యీ ప్రపంచధర్మము ననుసరించి ప్రవర్తించుచున్నది కాఁబట్టి దీనికి సంతానము ధనమును వృద్ధి పొంది బాగుండునట్లు చేయుమని యర్థ మిచ్చెడి యీ మంత్రమును శవమువద్ద భార్యపడియుండఁగా ప్రేతమునుద్దేశించి బంధువులు పఠింతురు. 'ఇయంనారి' యను మంత్రముచేత నీభార్యకుసంతానము కలిగి బాగుండునట్లు చేయుమని ప్రేతమునుగోరుటయు, 'ఉదీర్ష్వనారి' యను మంత్రముచేత మృతునియొద్దపడి యేలయేడ్చెదవు మఱియొకనికి భార్యవుకమ్మని ప్రేతపత్ని నాజ్ఞాపించుటయు, వేదము నిస్సందేహముగా విధవావివాహమును విధించుచున్నట్టు మీకు స్పష్టపడలేదా?

వామ—సంతానము బాగుండునట్లు చేయుమన్నమాత్రముచేత నట్లూహించుటకు వీలులేదు. ఇప్పుడుచెప్పిన సంతాన మిది వఱకున్నదే కాని యిఁకముందు కలుగఁబోవునది కాదు.

వీర—సూ. "ఏతన్మంత్రద్వయం సపుత్రకాయానాస్తి" పయి రెండు మంత్రములును సంతానవంతురాలికి లేవని సూత్రకారుఁడు విధించుటవలన మీయర్థమున కెంత మాత్రము నవకాశము లేదు.

వామ—అట్లయిన నీచెప్పినసంతాన ముత్తరజన్మమునందని యూహింపవలయును.

వీర—అట్లు చెప్పినయెడల 'తస్యై' యనుపదము బాధించును. ఉత్తరజన్మమునందనెడు పక్షమున నామె యొక్క తెలియకే సంతాన మభివృద్ధి కావలెనని కోరుట యసందర్భము. దంపతుల యుభయులకుఁ జెందునని చెప్పవలసియుండును. ఆజన్మమునఁ గూడ విధవయేయయి యిప్పుడుకూడ నీమెలోఁ జెకే సంతానము నిలువవలెననుట యెంతపరిహాసాస్పదమయినమాట! అదిగాక యీ శ్రుతిలో నుత్తరజన్మముని

సూచించుపదమయినను లేదుగనుక మీరుచేసిన యర్థము మతిమంతు డెవ్వఁడును నొప్పుకోవఁడు.

వామ—మేమీ శ్రుతులు రెండును సహగమన పరములే యనియు, ఈసంతానము, వివాహము మొదలయినవి, పరలోకము ననే యనియు సాధించెదము.

వీర—అప్పుడు సహితము 'తస్యై' యను పదము బాధించనే బాధించును. ఆమెకోఱ కనుటకు మాఱుగా నిద్దఱికొఱకునని యుండ వలసియుండును. అదిగాక 'యిహ' యనుపదము మఱింత బాధించును. శ్రుతిలోనే(ఇహ) యీలోకమున ననియుండఁగా మీరుపరలోకమున ననియెట్లుసాధింపఁ గలుగుదురు? పేతపత్ని భర్తతో ననుగమనము చేయుచున్నప్పు డామెకొఱకు సంతానము బాగుండవలెనన్న నెట్లు పొసఁగియుండును? ఆమెజీవించియున్నఁగదా యీమెకొఱకని చెప్ప వలసియుండును. ఉత్తరజన్మమున నని కాని పరలోకముననని కాని చెప్పెడు పక్షమున మొదటి శ్రుతిలోని "దిధిషు" శబ్దముపొసఁగదు. "పునర్భూర్దిధిషూరూఢాద్విస్త్వస్యాదిధిషుఃపతిః" అను నిఘంటువును బట్టి రెండునూఱులు వివాహము చేసికొను స్త్రీ పునర్భూవనియు, పునర్భూవును వివాహమాడువాడు దిధిషువనియుగదా చెప్పబడుదురు మొదటిభర్త దిధిషుఁడెట్లు కాఁగలఁడు?

వామ—మీ రెంతమాత్రమును శాస్త్రసమ్మతమయిన యర్థ మును శిష్యులెవ్వరును విశ్వసింపరు. మీవాదముతో యుక్తి యెంత మాత్రమును లేదు. ఎంత సేపు విన్నను మీనోటినుండి యున్నియు కుయు క్తులే వచ్చుచున్నవిగాని మంచియుక్తి యొక్కటియుఁ గనఁబడదు. వేద మెక్కడనైన మగఁడుచచ్చి యేడ్చుచున్న దానినిపునర్వివాహము చేసికొమ్మని చెప్పునా? అది యెంతవిరుద్ధము? ఇప్పుడెవరైన నట్టి స్త్రీతో: నీవు బరల పెండ్లిచేసికొమ్మని యన్నపక్షమున—.

పర—మీరు కొంచెము తాళి నన్నొక్కసారి మాటాడనిండి ఉదీర్ష్వనారి యను శ్రుతికి—

వీర—వామనశాస్త్రులవారు రూరక నాయర్థము పార్థమని దూషించుటయే కాని నేను చెప్పిన యర్థ మీహేతువుచేత సరియయినది కాదని చూపఁగలిగినవారు కారు. భార్య పోయినప్పుడు పురుషుని జేరి బంధువులు మొదలయినవారు 'చచ్చినదాని నిమిత్తమేడ్చిన కార్యములేదు. నీవు మరల వివాహము చేసికోవచ్చు'నని యోదార్చుచుండుట సర్వసాధారణమయియే యున్నది. మనలో పురుషునకు పునర్వివాహమున్నది గనుక, ఆమాట యెంతమాత్రమును తప్పుగా తోఁచుచుండలేదు. ఆ ప్రకారముగానే స్త్రీలకుఁ గూడ పునర్వివాహముండిన నట్టియోదార్పుమాటలు సహజముగానే తోఁచుననుటకు లేశముగాని సందేహములేదు. మనలోఁ గొంత కాలమునుండి స్త్రీ పునర్వివాహము నిలిచిపోవుటవలన, అట్టిమాటలాచారాభావమును బట్టి యిప్పుడు చెవుల కొకలాగున వినఁబడుచున్నవి. వేదములో నట్లు చెప్పుటలో నేదియు విరుద్ధము లేదు.

పర—ఆమాటలు పోనిచ్చి నన్నొక్కమాట మనవి చెయ్యనిండి.

వీర—మీరు చెప్పెడిదేమో చెప్పండి.

పర—శ్రుతిలో 'హస్తగ్రాభస్య' 'పత్యుః' అని భూతార్థద్యోతకములయిన పదములుండుటచేత పరలోకమున ఆపతికే మరల భార్యవుకమ్మని వామనశాస్త్రిగారు చేసిన యర్థమును నొక విధమున సయుక్తికముగానే కనఁబడుచున్నది. అయినను—

వీర—వ్యాకరణశాస్త్రము నభ్యసించియు మీరు కూడ నాపదములు భూతార్థకద్యోతకము లని చెప్పుట వింతగానున్నది.

వాసు—హస్తగ్రాభస్యపద మెట్లున్నను దాని యర్థమును వివరించు 'పాణిగ్రాహవతః?' అనునది స్పష్టముగా భూతార్థకముగా కనఁబడుచుండలేదా? మతుప్ప్రత్యయము భూతార్థకమునందుఁగాక మఱియెప్పుడు వచ్చును.

వీర—బుద్ధిమంతుఁడు లోనుగాఁగల మతుబంతములు భూతకాలద్యోతకములో సర్వకాలద్యోతకములో వ్యాకరణపండితులయిన పరబ్రహ్మసోమయాజులుగారి నడిగి తెలిసికొండి.

పర—ఆయంశ మట్లుండనిండి. హస్తగ్రాభస్య యనుచో షష్ఠికి సంబంధార్థమును గల్పించి పాణిగ్రాహుని సంబంధుఁడయిన దిధిషువగు పతికనఁగా దేవరునికని యర్థముచేసి యీశ్రుతిని నియోగపరము చేయవచ్చును. అప్పుడు మీరు చేసిన యాక్షేపము లేమియుఁ బట్టవు. ఇయంనారి యను శ్రుతికిని విరోధము పొసఁగదు. “శాస్త్రీయపదానాం శాస్త్రాదేవ శక్తిగ్రహః” అను న్యాయమును బట్టి “దిధిషు” శబ్దమునకు “శ్లో॥ భ్రాతుర్మృతస్య భార్యాయాం యోనురజ్యేత కామతః। ధర్మేణాపి నియుక్తాయాం సజ్ఞేయోదిధిషూపతిః” అను మనుస్మృత్యనుసారముగా దేవరుఁడనియే యర్థము చేయవలెను.

వీర—శ్రుతిలో నియోగమును సూచించు పదములయినను లేవు. మనుస్మృతిలోనైనను “దిధిషూపతి” యనియున్నదిగాని “దిధిషు” వనియుండలేదు. పునర్వివాహముచేసికొను స్త్రీయొక్క భర్త దిధిషువని స్పష్టముగా నిఘంటువునందుఁ గనబడుచుండగా ఆయర్థమును గైకొనక దిధిషూపతియని గ్రహించి పిమ్మట యతనికి దేవరుఁడని యర్థము చెప్పవలయుననుట యేమి సహేతుకముగా నున్నది? ఆమనుస్మృతిలోనే “అయంద్విజైర్హి విద్వద్భిః పశుధర్మో విగర్హితః...............
తతః ప్రభృతి యో మోహాత్ ప్రమీతపతికాం స్త్రియం। నియోజ

యత్యపత్యార్థం తంవిగర్హంతిసాధవః॥" నియోగము పశుధర్మమని విద్వాంసులచేత గర్హింపఁబడుచున్నదనియు, సంతతికొఱకన్యపురుష నియోగమును సాధువులెల్లను నిందించుచున్నారనియు, నియోగము దూషింపఁబడియున్నది. మీరు చెప్పిన న్యాయమునుబట్టియే పయి శ్రుతిని సాధునిందితమయిన నియోగపరముగాఁ జేయుటకంటె 'నష్టేమృతే' త్యాది శాస్త్రవిహితమయిన పునర్వివాహ పరమునుగాఁ జేయుటయే నిర్బాధకముగాను పదములను బట్టి యుచితముగాను గనఁబడుచున్నది.

పర—మనము మొట్టమొదట మఱియొకటి యాలోచింపవలయును. మీరు చెప్పిన 'యుదీర్ష్వనారి' యనునది మంత్రముగాని బ్రాహ్మణములోని విధివాక్యము కాదు. కల్పసూత్రకారుల విధివాక్యము లున్నప్పుడే కాని మఱియొకప్పుడు మంత్ర ప్రతిపాదితార్థములనుష్ఠేయములే కావు. సూత్రము స్థాపనక్రియనుమాత్రమే చెప్పుచున్నదిగాని పునర్వివాహమును జెప్పుచుండలేదు. అదిగాక భారద్వాజసూత్రము "యావజ్జీవం ప్రేత పత్న్యుదకోపస్పర్శ మేకభుక్తమధశ్శయ్యా బ్రహ్మచర్యం క్షారలవణ మధుమాంసవర్జనంచ" యని ప్రేతపత్నికి యావజ్జీవమును బ్రహ్మచర్యమునే విధిగాఁ జెప్పుచున్నది. మంత్రముకన్న సూత్రము బలమయినదగుటచే స్త్రీకి పునర్వివాహము కూడదు.

వీర—కల్పసూత్రము వేదార్థప్రతిపాదకములయిన షడంగములలో నొకటియే కాని వేదములోఁ జెప్పఁబడిన విధులను నిషేధింపశక్తి కలది కాదు. సర్వత్ర యీసూత్రమే ప్రవర్తించునెడల మన, శాస్త్రసిద్ధములనఁబడు సహగమనాదులుకూడ లేకపోవలసి వచ్చును. కాఁబట్టి పునర్వివాహమునుగాని సహగమనమునుగాని కైకొనని విధవలకుమాత్రమే యీసూత్రమువలన పయినిర్బంధము

లన్నియు విధింపఁబడినవని చెప్పకతీఱదు. అట్లు కానిపక్షమున సహగమనమును పునర్వివాహమును విధించెడి యనేకస్మృతివచనములు నిష్ప్రయోజనములు కావలసివచ్చును. పరమప్రమాణములైన శ్రుతిస్మృతులు నిష్ప్రయోజనములనియు ప్రవర్తకములు కావనియు నెవ్వరును జెప్ప సాహసింపఁజాలరు. అంతేకాక కొన్ని స్మృతులు పయి సూత్రములోఁ జెప్పిన నిర్బంధములఁ గొన్నిటిని సంవత్సరము వఱకును కొన్నిటిని నాలుగుమాసములవఱకును మాత్రమే యవలంబింపవలయునని విధించుచున్నవి.

"శ్లో. సంవత్సరం ప్రేతపత్నీ మధుమాంసం విసర్జయేత్
అధశ్శయీత షణ్మాసానితి మౌద్గల్యభాషితం." బోధాయనులు

ఇత్యాది వచనములనుబట్టి వివాహమాడెడి స్త్రీ సంవత్సరమునకు లోపు కాలములో మాత్రమే యీనిర్బంధములకు లోఁబడి యుండవలెననియు, పునర్వివాహము చేసికొని స్త్రీ యావజ్జీవమును లోఁబడి యుండవలెననియు సూత్రమునకు వ్యవస్థయేర్పఱుపవలసి యుండును. మఱియును "తస్మాదేకస్యబహ్వ్యోజాయాభవన్తి" యిత్యాది శ్రుతి స్త్రీకి పునర్వివాహము విధించుచున్నది.

పర — ఆశ్రుతి విధియని చెప్పవల్లకాదు. లిఙ్, లోట్, తవ్య ప్రత్యయములను గలిగియున్నప్పుడు మాత్రమే విధాయకత్వ మేర్పడును కాని వర్తమానార్థకక్రియను గలిగియున్నప్పుడు విధి కాదు.

వీర — వర్తమానార్థక క్రియకూడా విధ్యర్థమునం దుపయోగింపఁబడుటగలదు. "వ్రీహీన్ప్రోక్షతి" మొదలగు పెక్కుచోట్ల వర్తమానబోధకక్రియలు విధిబోధకములుగా నున్నవి.

వామ — మొదట తస్మాదేకస్యయను శ్రుతియొక్క యర్థవిచారముచేసి, ఆశ్రుతి యెందు కక్కఱవచ్చునో చూడవలెను.

త్రివి—అందఱికిని దెల్పుటకై యాశ్రుతికి తెనుఁగున ప్రతిపదార్థమును జెప్పుఁడు.

వీర—తస్మాత్ ఆకారణమువలన, ఏకస్య ఒకపురుషునకు, బహ్వ్యోజాయాః=బహుభార్యలు, భవన్తి=అగుదురు, ఏకస్యై=ఒకస్త్రీకొఱకు, బహవఃపతయః=బహుభర్తలు, సహ=ఏకకాలమునందు=న (భవన్తి)=కారు.

వామ—ఈశ్రుతియొక్క యుత్తరభాగమునందలి యొకస్త్రీకేకకాలమునందు బహుపతు లుండరను వాక్యమువలన భిన్నకాలములయం దుండవచ్చునని చెప్పెడుపక్షమున, పూర్వభాగమునుబట్టి యొకపురుషునకు భిన్నకాలములయందు బహుభార్య లుండఁగూడదని మీయుక్తిప్రకారముగానే యేర్పడి మొదటికే భంగమువచ్చును.

వీర—పూర్వభాగమునందు ఏకకాలమని సూచించుపదమేదియు లేఁగనుక, పురుషునకేకకాలమునందే బహుభార్యలగుదురని చెప్పుట కెంతమాత్రము నవకాశము లేదు. సమకాలమునందుఁగాని భిన్నకాలమునందుఁగాని పురుషునకు బహుభార్య లుండవచ్చుననియే యీశ్రుతివలన స్పష్టపడుచున్నది. స్త్రీవిషయమున నేకకాలమని బోధించు సహశబ్దమును వేసియుండుటవలన, స్త్రీ కేకకాలమునందు బహుపతులుండరనియు భిన్నకాలమునందు వేఱుపతి యుండవచ్చుననియు స్పష్టమగుచున్నది. వేదపురుషుని యభిప్రాయమదియే కాని పక్షమున, వృథాగా సహశబ్దమును ప్రయోగించియుండఁడు.

వామ—భిన్నకాలమనఁగా మీతాత్పర్యమేమి? భిన్నక్షణమా? పతిజీవితయావత్కాలమా? భిన్నక్షణమని చెప్పెడుపక్షమున స్త్రీకి నిమిషమున కొకపతి యుండవచ్చునని యేర్పడి లోకవిరుద్ధమగును. పతిజీవితయావత్కాలము ననెడుపక్షమున, నష్టాదిషు త

ములయందు మఱియొక పతిని జేసికొనవచ్చునను మీవాదమే పడి పోవును.

వీర—ఒక స్త్రీ విధ్యుక్తప్రకారముగా నొకనికిభార్యయయిన తరువాత నాతని పతిధర్మమునకు భంగము కలిగించి శాస్త్రవిహితమయిన కారణ మగపడువఱకు నాతఁ డామెకు పెనిమిటియే యగునుగనుక, సహశబ్దప్రయోగమునుబట్టి భిన్నక్షణములయందు వేఱుభర్త లుండవచ్చునాయని ప్రశ్నమునకే యవకాశముండదు. నష్టత్వాది నిమిత్తములయందు శాస్త్రము స్త్రీపునర్వివాహమును విధించుచున్నదిగనుక, శాస్త్రవిహితమయిన యాకాలమే సమయభేదమగును. అప్పుడేవిధమయిన బాధకమును లేదు. భారతవ్యాఖ్యానమునందు నీలకంఠాచార్యులవారును పయిశ్రుతికి "సహైతియుగపద్బహుపతిత్వనిషేధో విహితో నతు సమయభేదేన" అని వ్రాసియున్నారు.

వామ—నీలకంఠాచార్యులు వ్రాసినదానిని మేమునమ్మము. మాకంటె నతని యాధిక్యమేమి?

వీర—ఆ యర్థముసరియైనది కాదనుటకు మీకేమి యాధారమున్నది? భాష్యమునందు సహిత మీ యర్థమే వ్రాయఁబడి, "గ్రహణం సహశబ్దస్య పర్యాయాద్బహవోథ వాః న్స్యురితి ప్రతిపత్త్యర్థం ప్రాజాపత్యవచోయథా॥" యనువచన ముదహరింపఁబడియున్నది.

వామ—'బహవోథవా' యనుచోట 'బహవః' 'అథవాః' అని పదచ్ఛేదముచేసి పతిభిన్నులును పతిసదృశులు నగువారు పలువు రుండవచ్చునని సాధించెదను.

వీర—మీరు వ్యాఖ్యానమునందలి శ్లోకములో 'నథవా' యని పదచ్ఛేదము చేసెదరుగాని మూలమునందలి "సహపతయః"

ఆనుదాని నెట్లు 'అపతయః' అని పదవిభాగము చేయఁగలుగుదురు? అట్లు చేయలేకపోయినయెడల మీయర్థమెట్లు సిద్ధించును?

పర — అదీకాదు. మేము పర్యాయమనఁగా జన్మపర్యాయమని సాధించెదము?

వీర — మూలములో జన్మపర్యాయమని సూచించు పదము లేనిది మీవాదము నిలువదు. ఉత్తరజన్మమునందుఁగూడ స్త్రీకా భర్తయే మరల భర్తయగునన్న మీ వెనుకటి మాటకే మీవాదము విరుద్ధమగుచున్నది.

వామ — మీరు కుయుక్తులెన్నిపన్నినను మీవాదము నిలువదు. పర్యాయ మనఁగా జన్మపర్యాయమని సోమయాజులుగారు చెప్పినది సర్వశాస్త్ర సమ్మతమయిన యర్థము, వేదములో నెక్కడను స్త్రీపునర్వివాహమన్న పేరైనను లేదు.

వీర — స్త్రీపునర్వివాహము కూడునని కంఠోక్తిగా వేదము నందుఁ జెప్పఁబడిన పెక్కు ప్రమాణములను నేను జూపినను మీరు నిరాధారముగా వేదమునం దెక్కడను స్త్రీపునర్వివాహమన్న పేరే లేదనుచున్నారు. 'యాపూర్వ' మను శ్రుతికి మీరేమైన విశేషార్థమును గల్పింపఁగలరా?

త్రివి — ఏదీ? ఆశ్రుతికి తెనుఁగున ప్రతిపదార్థము సెలవిండి.

వీర — యా=ఏస్త్రీ, పూర్వం=మొదటను, పతిం=భర్తను, విత్వా=పొంది, అథ = అనంతరము, అన్యంపతిం = మఱియొక భర్తను, విందతే=పొందుచున్నదో, తౌ=వారు (ఆదంపతులు), అజం=మేఁకను, పఞ్చౌదనంచ=అయిదు విధములయిన ఆహారములను, దదాతః=ఇత్తురేని, నవియోషతః = ఎడఁబాయరు. యః= ఎవఁడు, అజమ్=మేఁకను, పంచౌదనం=పంచవిధాహారమును, దక్షిణాజ్యోతిషమ్ = దక్షిణాసువర్ణమును, దదాతి = ఇచ్చుచున్నాఁడో,

పరఃపతిః= (అటువంటి) రెండవభర్త, పునర్భువా=పునర్భువుతోడ, సమాలోకః=సమానలోకము గలవాఁడు, భవతి=అగుచున్నాఁడు.

వామ—ఈ శ్రుతి మీవాదమున కెంతమాత్రమును పనికి రాదు.

వీర—ఒక స్త్రీ పూర్వమొకభర్తను వివాహము చేసికొని తరువాత మఱియొకనిని పునర్వివాహము చేసికొనెడుపక్షమున నజా పంచౌదనమను కర్మనుచేసి వారు సమానలోకమును పొందుదురని స్పష్టముగానున్న యీశ్రుతియే పునర్వివాహమునకుఁ బనికిరానిపక్ష మున మఱియేశ్రుతి పనికివచ్చును? స్త్రీకి భర్తలోకము వచ్చునని శాస్త్రము చెప్పుచున్నది గనుక, ద్వితీయవివాహము చేసికొనెడి స్త్రీకే భర్తయొక్క లోకము కలుగునని శంకకలుగఁగా ద్వితీయ భర్తలోకమే కలుగునని యీశ్రుతిసందేహనివారణము చేయుచున్నది.

వామ—ఇది యందునిమిత్తమయి చెప్పఁబడిన శ్రుతి కాదు. స్త్రీ పునర్వివాహము శ్రుతినిషిద్ధము. మీరుచదివిన శ్రుతిచేతనే నారీపునర్వివాహము కూడదని నేను సాధించెదను. మీరుచెప్పిన యర్థముచొప్పుననే స్త్రీ పునర్వివాహము చేసికొన్నయెడల నజాపం చౌదనము చేయవలసినట్లు కనఁబడుచున్నదిగదా? అజాపంచౌదన మొకప్రాయశ్చిత్తము. ప్రాయశ్చిత్తము చేసికోవలయునన్న మాత్ర మున నే యదియొక పాపకార్యముగా నేర్పడి స్త్రీ పునరుద్వాహము నిషిద్ధమని సిద్ధాంతమగుచున్నది. సురాపానముచేయువాఁడు ప్రాయ శ్చిత్తము చేసికొన్నయెడల పాపము పోవునని వేదములోనున్నంత మాత్రమున సురాపానము వేదవిహితముకానట్లే పునర్వివాహము చేసికొన్న స్త్రీయును భర్తయుఁగలిసి యజాపంచౌదనమును చేయ వలయునన్న మాత్రమున స్త్రీ పునర్వివాహమును వేదసమ్మతము కానేరదు.

వీర—అజాపంచౌదనము ప్రాయశ్చిత్తమని యెక్కడనుగను పట్టఁడు. స్త్రీపునర్వివాహమువలన పాపమువచ్చుననియు, ఆపాపమజాపంచౌదనమువలన పరిహారమగుననియు, పయిశ్రుతి చెప్పుచుండలేదు. అజాపంచౌదనము శ్రేయఃప్రాప్తికై చేయు నొకకర్మవిశేషముగా మాత్రము కనఁబడుచున్నది. యజ్ఞముచేసినయెడల స్వర్గభోగము కలుగునని చెప్పినట్లే, అజాపంచౌదనము చేయుటవలన పునర్భువును భర్తయు మరణానంతరమున సహితము సమానలోకమున సుఖింతురని చెప్పఁబడియున్నది. దీనిచేత స్త్రీపునర్వివాహము సిద్ధాంతమే యగుచున్నది. అదిగాక యథర్వణవేదమందలి యీతయుత్పత్తయు, యనువచనము స్త్రీపునర్వివాహమును స్థాపించుచు నేయున్నది.

త్రివి—ఆశ్రుతికిఁగూడ తెనుఁగర్థము సెలవిండి.

వీర-ఉత=మఱియును, యత్=ఏది, స్త్రియాః=స్త్రీకి, పూర్వే=పూర్వులయిన, అబ్రాహ్మణాః=బ్రాహ్మణులు కానివారు, దశపతయః=పదిమందిభర్తలు (అయి), బ్రహ్మా=బ్రాహ్మణుఁడు, హస్తమగ్రహీత్ చేత్=పాణిగ్రహణము చేసినపక్షమున, సఏవ—అతఁడే, ఏకధా=ఏకవిధముగా, పతిః=పెనిమిటి. బ్రాహ్మణఏవ=బ్రాహ్మణుఁడే పతిః=భర్త; నరాజన్యః=రాజన్యుఁడు కాఁడు; నవైశ్యః=వైశ్యుఁడు కాఁడు; తత్=అది, సూర్యః=సూర్యుఁడు, ప్రబ్రువన్=చాటుచు, పంచభ్యో మానవేభ్యః=అయిదువిధములయిన మనుష్యులకొఱకు, ఏతి=తిరుగుచున్నాఁడు. ఒకస్త్రీకి మొదట బ్రాహ్మణులు కానివారు పదిమందిపతులనయినను కడపట బ్రాహ్మణుఁడు పతియగునేని, అతఁడే యామెకు భర్తయనియు మరణానంతర మతని తోడిలోకమే గలుగుననియు శ్రుతితాత్పర్యము.

వాను—ఆహాహాహా! ఈయర్థ మెంత సొగసుగా నున్నది, ఒకస్త్రీ మొదట నొక శూద్రునిని, వాఁడుచచ్చిన నొక వైశ్యుని,

వాఁడు మృతినొందిన నొక క్షత్రియుని, ఈ ప్రకారముగా పది మంది లోకాంతరగతు లయినపిమ్మట నొక బ్రాహ్మణుని వివాహము చేసుకొమ్మని వేదము విధించుచున్నదఁట! లోకములో నింత కంటె విరుద్ధ మేమున్నది? నిజముగా మీ యర్థము నంగీకరించి బ్రాహ్మణుఁడు మంగలదానిని చాకలదానిని వివాహము చేసికొన్నచో వర్ణాశ్రమధర్మములు చెడి లోకమంతయు పాడు కాదా? కాఁబట్టి మీరు చెప్పిన యర్థము సరియైనది కాదు. వేద మింత విరుద్ధ మయిన సంగతి చెప్పునా?

వీర—శ్రుత్యర్థమును విచారింపక మీరూరక పరిహసించిన కార్యము లేదు. పూర్వకాలమునందు బ్రాహ్మణుఁడు బ్రాహ్మణేతర జాతుల స్త్రీలను వివాహము చేసుకొనెడి యాచారము లేదనిగాని, ఆయాచారము శ్రుతిస్మృతిసమ్మతము కాదని కాని మీరు చెప్పఁ గలరా? విక్రమార్క చరిత్రమును చదివిన మీకీసంగతి విశదముగు ననుటకు సందేహము లేదు. పూర్వకాలమునందు బ్రాహ్మణుఁడు బ్రాహ్మణేతర స్త్రీలను మాత్రమే కాక వారి విధవలను సహితము వివాహమాడెడి యాచారమున్నట్లు ఈశ్రుతి సాక్ష్యమిచ్చుచున్నది.

వామ—మేమాయర్థము నొప్పుకొనము. ఇది బ్రాహ్మణుని యాధిక్యమును చెప్పవచ్చిన శ్రుతియే కాని యొక స్త్రీకి పదిమంది భర్తలయిన తరువాత బ్రాహ్మణుఁడు భర్త కావచ్చునని చెప్పవచ్చి నది కాదు. శ్రుతికర్తయొక్క యుద్దేశములను గ్రహించెడి శక్తి మాయొద్ద లేదు. శ్రుతివాక్యమునకు నేను జెప్పిన యర్థముతప్ప మఱియొక యర్థము కాదు. వేదము జెప్పినది విరుద్ధమని మీరు మాటిమాటికి ననుచుండుటకు మీ కేమి యాధారమున్నదో నేనూహింపఁ జాలకున్నాను.

వీర—పదములిచ్చెడి యర్థమును గట్టిపెట్టి యుద్దేశములను గ్రహించెడిశక్తి మాయొద్దలేదు. శ్రుతివాక్యమునకు నేను జెప్పిన యర్థము తప్ప మఱియొక యర్థము రాదు. వేదము చెప్పినది విరుద్ధమని మీరు మాటిమాటికి ననుచుండుటకు మీకేమి యాధారమున్నదో నే నూహింపఁజాలకున్నాను.

వామ—మాకు కావలసినన్ని యాధారములున్నవి. లోకాచారమే గొప్ప యాధారము. మీవాదమున కనుకూలముగా నున్నవని మీరు తెచ్చిన శ్రుతివాక్యముల యర్థవిచారమయినతరువాత వేదమునుండియే విధవావివాహము కూడదనుటకు కావలసినన్ని నిదర్శనములను జూపెదను.

వీర—"సోమః ప్రథమ" యను శ్రుతియొక్క యర్థమును గూడ చిత్తగింపుఁడు.—(ఓ చిన్నవాఁరా!), తే=నీకు, సోమః=చంద్రుఁడు, ప్రథమః=మొదటిభర్తయని, వివిదే=తెలియఁబడుచున్నాఁడు గంధర్వః=గంధర్వుఁడు, ఉత్తరః=తరువాతి పెనిమిటియని, వివిదే=తెలియఁబడుచున్నాడు; అగ్నిః=అగ్నిహోత్రుఁడు, తే=నీకు తృతీయః=మూఁడవ, పతిః=భర్త, తే=నీకు, తురీయః=నాలవవాఁడు, మనుష్యజాః=మనుష్యునివలనఁ బుట్టినవారు.

వామ—ఈశ్రుతి మీ వాదమున కెందుకు పనికివచ్చును?

వీర—నాలవభర్త మనుష్యుఁడని చెప్పక మనుష్యునివలనఁ బుట్టినవారని బహువచనప్రయోగమును చేసియుండుటచేత స్త్రీపునర్వివాహము కూడదని యేర్పడుచున్నది.

వామ—"తురీయః" అనుచోట నాలవవాఁడని యేకవచనబోధకముగా నున్నది. "మనుష్యజాః" అనుచో బహువచనము ప్రయోగింపఁబడియున్నది. శ్రుతికర్తయొక్క యభిప్రాయ మేమిఁటో

చెప్పినదయినపక్షమున, నాలవవారని బహువచనమే ప్రయోగింప బడియుండును.

వీర—నాలవవాఁడని యేకవచనమును ప్రయోగించుటలోనే విశేషసారస్యమున్నది. తరువాత మనుష్యునివలనఁ బుట్టినవారని బహువచనము ప్రయోగించియు మొదట నాలవవాఁడని యేకవచనము వేయుటవలన, స్త్రీకి బహుభర్తలుండవచ్చినను, ఒకకాలము నందొకనికంటె నధికభర్తలుండఁగూడదని తెలియవచ్చుచున్నది.

వామ—నాలవవాఁడని చెప్పుటచేతనే మీయర్థము పడిపోయినది. శ్రుతికన్యకు నలువురు భర్తలను మాత్రమే విధించుచున్నది. అందు మొదటి మువ్వురును సోమగంధర్వాగ్నులు; నాలవవాఁడు మనుష్యుఁడు. కన్యకు మరల వివాహముచేసిన యెడల వాఁడయిదవవాఁ డగును గనుక నలుగురు భర్తలనే విధించిన శ్రుతికట్టి వివాహము విరుద్ధమగును.

వీర—మీరు స్త్రీ కెన్ని వివాహములు చేసినను మనుష్యేతరు నెన్నఁడును భర్తను జేయరు గనుక, శ్రుత్యనుసారముగా మనుష్యుఁ డెప్పుడును నాలవవాఁడే యగును. అందుచేత మీయాక్షేపణమేమియు పొసఁగియుండలేదు. స్త్రీకి పునర్వివాహము చేసినను మనుష్యుఁడగుటచే నాభర్త నాలవవాఁడేయయి మీయాక్షేపణమున కవకాశము లేకపోవును.

వామ—అట్లయిన వేదపాఠము తప్పు. "మనుష్యజః" అని యేకవచనముండవలెను. సర్వజ్ఞుఁడయిన యీశ్వరుఁడు వ్యాకరణజ్ఞానము లేనివానివలె 'తురీయః' యని విశేషణము నేకవచనముగాను దాని విశేష్యమయిన 'మనుష్యజా' యను దానిని బహువచనముగాను ప్రయోగించునా? వేదాభ్యాసముచేసిన ఋషులును బ్రాహ్మణులును ప్రమాదవశమున మీరు చెప్పిన తప్పు పాఠమును

గ్రహించి యుందురు. అంతేగాని వేదపురుషుని భావము నేను చెప్పినచో వేదములో నున్న గూఢార్థము మీకేమియు తెలియక యపార్థములను జేయుచున్నారు.

వీర—ఇంక—వేదపాఠమును తమవంటి పెద్దలు సంస్కరించవలెను గాని నావంటివారి కటువంటి సామర్థ్యము లేదు. తొల్లిటి పెద్దలు సహితము వైదిక ప్రయోగములను మన మాక్షేపింపరాదనియే నియమము చేసియున్నారు. అయినను మీరు చెప్పినట్లు సంస్కరించినను మీవాదమునకు లాభముగాని మావాదమునకు నష్టము గాని కలుగదు. మనుష్యుఁడని యేకవచనమేయున్నను, అది జాతివాచకమయి యుండుటచే భర్తలకును పనికివచ్చును. ఏభర్తయయినను మనుష్యుఁ డగుటచేత నాలవవాఁడేయగును గనుక, మీరు చేసిన యపూర్వార్థమును మాఱ్పును నంగీకరించినను మీ కావగింజంతయు లాభము కలుగ లేదు.

వామ—మీరన్నియు కుయుక్తులు చెప్పుచున్నారు. మీ రెంత చెప్పినను మీ వాదము గెలువదు. ఇట్టి యక్రమమయిన వాదమును సభవా రెవ్వరైనను నంగీకరింతురా? ఒక్కసభవారే కాదు. లోకములో కర్మభూమియందు పుట్టి శ్రుతిస్మృతి శిష్టాచారములు ప్రమాణమనుకొనువా రెవ్వరైన మీరు చెప్పిన యర్థము సరియైనదని యొప్పుకొందురా? మీరు చేసిన యర్థమును నమ్మి కొని యాచరణముచేసిన పక్షమున లోకమంతయు వర్ణసంకరము కాదా? మీ రెన్నివిధముల మాయోపాయములు చేసినను శిష్టులెవ్వరును మీ మాటలను విశ్వసింపరు.

వీర—వర్ణసాంకర్యము కలుగకుండ లోకమునురక్షించుటకై మీరు చేసెడి సదర్థమును జూపి మీవాదమును స్థాపించుట కాధారభూతములుగా నున్న శ్రుతిప్రమాణములను వివరింపరాదా?

వామ—మీ వాదమును ఖండించుటకయి యెన్నో శ్రుతి ప్రమాణములు కావలెనా? ఒక శ్రుతివాక్యముతో మీ రెంత కాలమో కష్టపడి యపార్థకల్పముచేసిన దుర్బలప్రమాణముల నన్నిటిని ఝంఝామారుతము దూదిపరకల నెగఁగొట్టివేసినట్లు తుప్పున నెగఁగొట్టెదను.

శ్రుతి॥ యదేకస్మిన్ యూపే ద్వేరశనే పరివ్యయతి తస్మా
దేకో ద్వేజాయే విందతె॥ యన్నైకాగ్ం రశనాం
ద్వయోర్యూపయోః పరివ్యయతి తస్మాన్నైకా
ద్వౌపతీ విందతే.

అను శ్రుతిని మీ రెప్పుడయిన విన్నారా? వినియుండిన పక్షమున స్త్రీపునర్వివాహము శాస్త్రసమ్మతమని యింత సాహసము చేయుటకు మీరు బయలుదేఱరు. ఇది విధవావివాహము నెంత స్పష్టముగా నిరసించుచున్నదో చూడుఁడు.

త్రివి—ఈశ్రుత్యర్థమేమో నాకు తెలుఁగుమాటలతో సెలవియ్యవలెను.

వామ—ఒకపురుషున కిద్దఱు భార్యలుండవచ్చును గాని, యొక స్త్రీకిద్దఱు భర్తలెంతమాత్రమును నుండఁగూడదని యీశ్రుతి స్పష్టముగాఁ జెప్పుచున్నది. ఇంతకంటె తేటతెలుఁగేమి కావలెను?

త్రివి—వాక్యమును జదివి ప్రతిపదార్థమును నొక్కసారి సెలవిచ్చెదరా?

వీర—ప్రతిపదార్థమును నేను జెప్పెదను వినుఁడి:—

యత్ =ఎందువలన, ఏకస్మిన్ యూపే—ఒక స్తంభమునందు, ద్వేరశనే=రెండుత్రాళ్ళు, పరివ్యయతి=కట్టఁబడుచున్నవో, తస్మాత్=అందువలన, ఏకః=ఒకఁడు, ద్వేజాయే ఇద్దఱుభార్యలను, విందతే=పొందుచున్నాఁడు; యత్ =ఎందువలన, ఏకాగ్ంరశనాం=ఒకరశనను,

ద్వయోర్యూపయోః = రెండుయూపములకు, నపరివ్యయతి = కట్టుచుండలేదో, తస్మాత్=అందువలన, ఏకా=ఒకతె, ద్రౌపతీ=ఇద్దఱుభర్తలను, నవిందతే=పొందుచుండలేదు.

ఇదేనా మీయర్థము? ఇంతకంటె విశేషార్థము నేమయినఁ గల్పించెదరా?

వామ—మీరు చెప్పిన యర్థము సరిగానేయున్నది. స్త్రీ పునర్వివాహము కూడదనుట కింతకంటెను విశేషార్థమేది కావలెను?

త్రివి—ఈయర్థమునుబట్టి విచారింపఁగా నేకకాలమునందు మాత్రమే స్త్రీ కిద్దఱు భర్తలుండరని శ్రుతిచెప్పుచున్నట్టు కనఁబడుచున్నది.

వామ—ఏకకాలమునందు మాత్రమే కాక భిన్నకాలముల యందుఁగూడ స్త్రీకి బహుభర్త లుండగూడదనియే ప్రతితాత్పర్యము. వేదవాక్యములలో కాలనిర్ణయము లేకపోవుటచేతనే సర్వకాలములయందునని మీకు స్ఫురించుచుండలేదా?

వీర—అసంగతి తరువాత చూచుకొందము. ముందుగా నేను చేసెడి యాక్షేపణలకు సమాధానము చెప్పుఁడి. వేదము, బ్రాహ్మణము, మంత్రము, అర్థవాదము నని మూఁడుభాగములు కలదిగా నుండును. బ్రాహ్మణమనఁగా విధివాక్యము గనుక, అది స్వతః ప్రమాణము; మంత్రములు విధివాక్యైకవాక్యతచేతఁగాని, కల్పమాత్రకారుల విధివాక్యబలముచేతఁగాని ప్రమాణములగునుగాని స్వతఃప్రమాణములు గావు; అర్థవాదము లెప్పుడును ప్రమాణములే కావు. పయిశ్రుతిలోని స్త్రీకిద్దఱుభర్తలుండరు లోనుగాఁగల భాగమర్థవాదమే గనుక, అది ప్రమాణము కానేరదు.

వామ—అది యర్థవాదముకాదు మంత్రము.

వీర—"లౌకిక దృష్టాన్తేన రశనాద్వయమ్ విధత్తే"—అను భాష్యమునుబట్టి చూచినను, సందర్భమునుబట్టి చూచినను, ఈశ్రుతి యూపమునకు రశనను గట్టుటనుగూర్చి చెప్పవచ్చినదే కాని వివాహమునుగూర్చి చెప్పవచ్చినది కాదు; ఒకపురుషునకెట్లు ఇద్దఱు భార్యలుందురో యాప్రకారముగా నొకయూపమునకు రెండు రశనలను గట్టవచ్చుననియు, ఒకస్త్రీ కేప్రకారముగా నిరువురుభర్త లుండరో యారీతినే యొకరశనను రెండుయూపములకుఁ గట్టరనియు దాని తాత్పర్యము. ఇదియంతయుమంత్రమే యయినను, ప్రత్యేకవిధివాక్యముగాని సూత్రకారుల వినియోజక వాక్యముగాని లేక మంత్ర మెంతమాత్రమును ప్రమాణము కాదు. వేదమున బ్రాహ్మణభాగమునం దెక్కడను నారీ పునర్వివాహమును నిషేధించు విధివాక్యము కానరాదు; వినియోజక వాక్యమయిన కల్పసూత్రము "అగ్నిష్ఠంద్వాభ్యాగ్ రశనాభ్యాంపరివీతు" యని రశనాబంధమును మాత్రమే విధించుచున్నది. కాఁబట్టి యొకపురుషుఁ డిద్దఱుస్త్రీలను బొందుననియు నొకసుందరి యిద్దఱు పతులను బొందదనియుఁ జెప్పెడివాక్యము విధివాక్య సన్నిధానమునఁ బఠించెడి యర్థవాదమే యగును.

వామ—ఆభాగముకూడ మంత్రముతోఁ జేరినదేయగుటచేత వినియోజకవాక్య మగ్నిష్ఠయూపమునకు రశనాద్వయ బంధనమును మాత్రమే విధించుచున్నను సంబంధమునుబట్టి తక్కినభాగమును ప్రమాణ మగును.

వీర—"ఉదీర్ష్వనారీ" యను మంత్రముయొక్క వినియోజక వాక్య ముత్థాపనక్రియను మాత్రము చెప్పుచున్నను మంత్రము పునర్వివాహము చేసికొందువుగాని లెమ్మని పలుకుటవలన నేకవిషయ మగుటంజేసి సంబంధమునుబట్టి స్త్రీపునర్వివాహమున కనుజ్ఞయయినట్లు, ఇక్కడ పోలికచేతతప్పఱుతియే సంబంధమును లేని భిన్నవిషయ

ములయిన రశనాబంధన వివాహబంధములయందు రశనావిధానముచేత వివాహవిధానము కానేరదు. మీరు చెప్పిన సంబంధమునుబట్టి మాత్ర మగ్నిష్ఠయూపమునకు రశనాద్వయబంధనమును మాత్రమే విధించుచున్నను, ఏకవిషయ మగుటంజేసి యగ్నిష్ఠయూపమునకును సమీపమునందున్న మఱియొక యూపమునకును జేర్చి యేకరశనను గట్టఁగూడదన్న యుత్తరార్థమునందలి నిషేధముకూడ ప్రమాణము కాఁగలదు.

వామ—వినియోజకవాక్య మెట్లున్నను మూలమునుబట్టి రశనాబంధమే దృష్టాంతముగాను వివాహము దార్ష్టాంతికముగాను గనఁబడుచున్నది గనుక వివాహవిషయమునఁగూడ నీశ్రుతిప్రమాణ మగునని నేతలఁచెదను.

వీర—మీరట్లు తలఁచుట కాధారము లేశమయినను లేకపోయినను వాదమునిమిత్తము క్షణకాలము మీ తాత్పర్యముతోనే నేను నేకీభవించెదను. అప్పుడుసహిత మీశ్రుతి మీవాదమున కెంతమాత్రము ననుకూలపడదు.

వామ—ఎందుచేత? మీరాయర్థము నొప్పుకొన్న పక్షమున నారీ పునరుద్వాహము కూడదని నిమిషములో సాధించెదను.

వీర—ఎన్నిపాట్లుపడినను మీ రావిషయమును సాధింపఁజాలరు? ఏకకాలమునం దొక స్త్రీకిరువురుభర్త లుండరనితప్ప మఱియొక యర్థ మీశ్రుతికి స్థిరపడదు.

వామ—వేదవచనములో నేక కాలమునందనిగాని కాలభేదమునందనిగాని లేకపోవుటవలన సర్వకాలములయందని మన మర్థము చేయవలెను.

వీర—సాధారణముగా నొకపురుషున కిద్దఱుభార్య లన్నతోడనే యేకకాలమునం దిద్దఱుభార్య లున్నారనియే యూహకలుగును

గాని పూర్వము మృతినొందిన భార్యయు నిప్పుడు జీవించియున్న భార్యయుఁ గలిసి యిద్దఱుభార్యలన్న యూహకలుగదు; అదేప్రకారముగా స్త్రీ కిద్దఱుభర్తలన్నను, ఏకకాలమునందనియే యూహింపఁదగియుండును. అందుచేత పయి నిషేధ మేకకాలమునం దొకయింతి కిరువురు పతు లుండరనుటయందే ప్రవర్తించుననుట స్పష్టము. అదిగాక కల్పసూత్రాది షడంగముల ననుసరించియే యెప్పుడును శ్రుతివాక్యమున కర్థనిర్ణయము చేయవలెను. దీనికి వినియోజకవాక్యమగు "అగ్నిష్ఠం ద్వాభ్యాగ్ రశనాభ్యాం పరివీయ" యను కల్పసూత్ర మగ్నిష్ఠయూపమున కేకకాలమునందే రెండుత్రాళ్ళను కట్టవలయునని విధించుచున్నది గనుక, దృష్టాంతమునుబట్టి పూర్వార్థమునకు పురుషున కేకకాలమునం దిద్దఱు భార్యలుండవచ్చునన్న యర్థము సిద్ధించుచున్నది; అగ్నిష్ఠయూపమునకును మఱియొకయూపమునకును గలపి యొకత్రాటి నేలాగునఁ జుట్టబెట్టరో యాలాగుననే యేకకాలమున నొకకామిని కిరువురు పతులుండరని యుత్తరార్థము వలన సిద్ధించుచున్నది.

వామ—ఒకయూపమునకుఁ గట్టినరశనను మఱియొకయూపమునకుఁ గట్టఁగూడదన్న విధులు ప్రత్యేకముగ నున్నవిగనుక, ఒక పురుషుఁ డనుభవించిన స్త్రీని మఱియొకపురుషుఁ డెప్పుడు ననుభవింపఁగూడదనియు నేర్పడును.

వీర—ఈమంత్రము యూపసామాన్యమునకు రశనాబంధనమును విధింపవచ్చినది కాదనియు, విశేషముగా యూపైకాదశినీప్రకరణములో నగ్నిష్ఠయూపమునకు రశనాద్వయబంధమును విధించునదియనియు నిదివఱకే చెప్పియున్నాను. అగ్నిష్ఠమనునది పదునొకండు యూపములలో నగ్నికి సమీపముననుండు నడిమియూపము. కాఁబట్టి యేకయూపమునకు సమకాలమునందుఁగాని భిన్న

కాలముల యందుగాని వేఱు వేఱు రశనలను గట్టుదురా కట్టరాయనియు, ఏకరశనను సమకాలమునందుఁగాని భిన్న కాలమునందుఁగాని వేఱుయూపములకుఁ గట్టుదురా కట్టరాయనియు, ఇక్కడ విచారణీయము కాదు. ఆయా విషయములను దెలుపుట కితర శ్రుతులును కల్పసూత్రములు నుండును. ఈ శ్రుతి యేక కాలమును గూర్చియే చెప్పుచున్నది గనుక, కామినికి బహుపతిత్వనిషేధమును నేక కాలమునందే యగును. అంతేకాక "ఉదీర్ష్వనారీ" ఇత్యాది శ్రుతులకు విరుద్ధము కాకుండ నీ శ్రుతి కర్థనిర్ణయము చేయవలెను.

వామ—"ఉదీర్ష్వనారీ" యను మంత్రములోని పునర్వివాహ మా భర్తకే పరలోకమున నని వెనుకనే చెప్పియున్నాను గనుక మీరా యంశము నెత్తుకోఁగూడదు.

త్రివి—అవును మీరు వెనుకనే సెలవిచ్చినారు. ఈ భార్య బ్రహ్మచర్యము చేసి మరణమునొంది పరలోకమునకు వెళ్ళునప్పటికి, ఆ భర్త మఱియొక జన్మమెత్తి యుండవచ్చును. అప్పుడు పరలోకమునందు సహితమామెకు భర్త దొరకక మరల నక్కడను బ్రహ్మచర్యమే యాచరింపవలసివచ్చును. ఒకవేళ నుత్తరజన్మమునందైనను మొదటి భర్తతోడి పొందు లభించవచ్చునన్న పక్షమున, పురాకృతదుష్కృతము చేత నతఁడు పిల్లియో యెలుకయో యయి పెట్టెడునెడల నామె కప్పుడు పిల్లితోడనో యెలుకతోడనో సౌఖ్యము సంభవించును. మీరు చేసిన యర్థము దివ్యముగాను నిరాక్షేపముగాను నున్నది.

వీర—ఈ మాటల కేమి కాని శ్రుతిలోని వర్తమానార్థబోధక క్రియాపదములు గూడ పయిని జెప్పిన బహుపతిత్వనిషేధ మేక కాలమునందు మాత్రమే యని తెలుపుచున్నవి.

వామ—వర్తమానార్థక క్రియాపదములు విధ్యర్థమును తెలుపవచ్చునని మీరొకచోటఁ జెప్పియున్నారు కాదా?

వీర—ఒకానొకచోట నట్టి ప్రయోగములుకనఁబడినను, అవి యిక్కడ వర్తమానార్థద్యోతకములు కావనుట కాధారమేమియు గనఁబడదు. మఱియును విద్యారణ్యులవారు భాష్యమునందు పరివ్యయతి=పరివేష్టయతి, విందతే=అనుభుంక్తే, నవిందతే=నప్రాప్నోతి, అని వర్తమానార్థకములుగానే చెప్పియున్నారు. ఇవిగాక యీశ్రుతి యేకకాలమందేయని చూపుట కితరాధారము లనేకములుగలవు.

వామ—ఇప్పుడు చూపిన యాధారము లెంతచప్పగా నున్నవో యిఁకముందు చూపఁబోయెడి యాధారములును పండితులకంత చప్పగానే యుండును. మీవాదములో వట్టి పిచ్చియే కానిసారమేమియు లేదు. మీది శాస్త్రమర్యాద తెలిసిన వాదము కాదు.

వీర—నాది యెట్టివాదమయినను సాంతముగాచిత్తగించిమీ ససారమయిన శాస్త్రసమాధానములను సెలవిండి. వ్యాఖ్యానములను జేసిన మనపూర్వులును నేనుజెప్పిన యర్థము నేచెప్పియున్నారు. పండితమండలాగ్రగణ్యులయిన మాధవాచార్యులవారు పరాశరస్మృతి వ్యాఖ్యానమునందు స్థూల సూక్ష్మ ధర్మవిచారమును జేయుచు, పైకి ధర్మముగాఁ గనఁబడు ద్రౌపదీ వివాహమునందలి బహుపతిత్వమును సూక్ష్మధర్మమునుగా జెప్పి, ద్రుపదుఁడు లోక వేదవిరుద్ధమని చెప్పిన వాక్యము నందుకొని, "తిర్యక్ష్వపి ఏకస్యాం గవివృషభద్వయయుద్ధ దర్శనాత్" తిర్యగ్జంతువులయందు సహిత మొక యావు విషయమయి రెండుగిత్తలు పోరాడుట చూచుచుండుటవలన లోకవిరుద్ధము స్ఫుటమేయనియు, "వేదేప్యేవంశ్రూయతే" వేదమునందు నిటులే చెప్పఁబడియున్నదని, "ఏకస్యబహ్వ్యో" యను శ్రుతిని, "యదేకస్మిన్ యూపే" యను శ్రుతినిగూడ నుదాహరించియున్నారు. మాధవాచార్యులవారిచ్చిన దృష్టాంతమువల్లను, వేదమును ఈయర్థమునే యిచ్చుచున్నదని కంఠోక్తిగాఁ జెప్పుటవల్లను, పయిశ్రుతిద్వయమును

ఏకకాలమునందుమాత్రమే స్త్రీలకు బహుపతిత్వనిషేధము చేయుచున్నదని మాధవాచార్యులవారి తాత్పర్యమయినట్లు కరతలామలకముగాఁ గనఁబడుచున్నది.

వామ:—ఊరకే యట్టివృత్తాంతము నిచ్చినారే కాని మాధవాచార్యులవారి మతము మీరు చెప్పినది కాదు. పండితులమతము పండితులకేగాని గోచరము కాదు. ఇంతకంటె మీరుచెప్పెడి దేమయిన నున్నదా?

వీర:—భారతమునందును పూర్వోక్తమయిన "తస్మాదేకస్య" యను ఋగ్వేద వచనమును, ఈశ్రుతియుఁ గూడ ద్రౌపతీ వివాహ ఘట్టమున నేకకాలమునందు స్త్రీలకు బహుపతిత్వము నిషేధమని చూపుటకే యుదాహరింపఁబడియున్నది. మరియిఁ డీ రెండుశ్రుతుల యర్థమును మనసునందుంచుకొనియే,

శ్లో॥ ఏకస్యబహ్వ్యోవిహితా మహిష్యఃకురునందన
నైకస్యాబహవోలోకే శ్రూయంతే పతయఃక్వచిత్॥

అని స్త్రీల కేకకాలమునందు బహుపతిత్వనిషేధమును జెప్పి, ఏకకాలమునందు ద్రౌపదిని యుధిష్ఠిరాధిపతుల కైదుగుర కిచ్చి వివాహముచేయుట యక్రమమని చెప్పియున్నాఁడు.

వామ:—ఏకకాలమునందు బహుపతిత్వనిషేధము నెఱిఁగియుండియు ద్రౌపతి నేకకాలమున నేప్రకారముగా నేవురుభర్తల కిచ్చి వివాహము చేసినాఁడు?

వీర:—ఏకకాలమనఁగా నేకక్షణమని యర్థముచేసి, ఒకరితరువాత నొకరికిచ్చుట యేకకాలము కాదని యభిప్రాయ పడుటవలన ద్రౌపదీవివాహము జరిగినది. అప్పుడు యుధిష్ఠిరుఁడు,

శ్లో॥ సర్వేషాం ధర్మతః కృష్ణా మహిషీనోభవిష్యతి।
అనుపూర్వేణ సర్వేషాం గృహ్ణాతుజ్వలనేకరాన్॥

అని 'ధర్మమార్గమున మాయందఱకు ద్రౌపది భార్య కాఁగలదు; జ్యేష్ఠానుక్రమముగా నందఱిబాణములను అగ్నిసమీపమున గ్రహించునుగాక' యని ద్రుపదునితోఁ జెప్పెను.

వామ—ఏకకాలమనఁగా మీయభిప్రాయము నట్టిదేయయి యుండవచ్చును.

వీర—నాయభిప్రాయ మట్టిదికాదు. మన పెద్దలట్టి యర్థము చేయ సాహసించినను, వెనుక చెప్పినట్లు నష్టత్వాదినిమిత్తముల యందు వివాహమాడవచ్చునన్న శాస్త్రవిహితమయిన కాలమే భిన్నకాలమనియు, తద్వ్యతిరిక్తమయిన కాల మేకకాలమే యనియు నానిశ్చిత తాత్పర్యము.

వామ—మీవన్నియు కుశ్శంకలును కుయుక్తులు నేకాని శాస్త్రసమ్మతమయిన నాయాక్షేపణలకు తిన్నని సమాధాన మొక్కటియు రాలేదు. స్త్రీపునర్వివాహ మశాస్త్రీయము. నావాదమువల్ల 'యదేకస్మిన్ యూపే' అనుశ్రుతి స్త్రీపునర్వివాహమును నిషేధించుచున్నట్లు స్థాపనమయినది.

వీర—ఒకవేళ శ్రుతికి వాదమునిమిత్తమయి మీయర్థముచే నొప్పుకొని యేకకాలమునందుఁగాని భిన్నకాలములయందుఁగాని స్త్రీలకు ద్విపతిత్వనిషేధమునే చెప్పినను, అప్పుడుసహితము శాస్త్రసమన్వయరీతిచేత సామాన్యవిశేష వ్యవస్థను జేయఁగా స్త్రీకిద్దఱు భర్తలు కూడరన్న యీసామాన్యవిధి భర్తృమరణము సంభవించునప్పుడు పునర్వివాహము చేసికోవచ్చునని విధించి "ఉదీర్ష్వనారి" యన్న విశేషవిధిచేత బాధింపఁబడి మృతభర్తృక యయినప్పుడు తప్ప స్త్రీకిఁ బునర్వివాహము లేదని సిద్ధాంతమగుచున్నది.

వామ—మీరాడంతయు నప్రమాణ్యావాదము. ఇక్కడ నుత్సర్గాపవాద న్యాయము పట్టదు. అందుచేత సామాన్యవిశేష వ్యవస్థను చేయుటకు వీలుపడదు.

వీర—మీరు సహేతుకముగా నుత్తరమును జెప్పక నేను జెప్పినదెల్లను దప్పని వితండవాదము చేయుచున్నారు. మీకనుకూలముగా నిమిష కాలము శ్రుతిద్వయమునకును విశేషసామాన్యభావము చేత వ్యవస్థచేయుట కవకాశము లేదనియే యొప్పుకొన్నను, అప్పుడయినను.

"శ్లో॥ ధర్మజిజ్ఞాసమానానాం ప్రమాణం పరమంశ్రుతిః।
శ్రుతిద్వైధంతు యత్రస్యాత్తత్రధర్మావుభౌస్మృతౌ॥"

అను మనువచనమునుబట్టి శ్రుతి ద్వివిధమైనచో రెండును ప్రమాణములే యగును గనుక వికల్పముగా స్త్రీపునర్వివాహ మంగీకార్యమే యగును.

వామ—మీరు చెప్పిన గొడవయేమో నాకు తెలిసినది కాదు మీరీ శ్రుతివిషయమయి యసంగతముగా పదిసంగతులు చెప్పినారు. మీనిశ్చితాభిప్రాయమేమో యూహించుటకు తోచకున్నది.

వీర—నేను చెప్పినదానిలో నసంగతమేదియు లేదు. వివాహవిషయమును బోధించెడి యీశ్రుతిభాగ మర్థవాదముగనుక ప్రమాణమే కాదనియు, ఒకవేళ ప్రమాణమగునని యొప్పుకొన్నను ఏకకాలమునందనితప్ప వేరర్థము రాదనియు, భిన్నకాలములయందుఁ గూడనని యర్థమువచ్చునని యంగీకరించినను ఇది సామాన్యవిధియయి మృతభర్తృక వివాహముచేసికోవచ్చునన్న విశేషవిధిచేత బాధింపఁబడుననియు, అట్లు బాధింపఁ బడదన్నను పరస్పరవిరుద్ధములగు రెండు విధులున్నచో ధర్మము వికల్పమగునుగనుక ఇష్టమున్నచో స్త్రీపున

ర్వివాహము చేయవచ్చునని యేసిద్ధాంతమనియు, అనేకవిధములచేతఁ జెప్పి యేవిధమునఁ జూచినను మీవాదము నిలువదని స్థాపించినాను.

వామ—బహుచక్కఁగా స్థాపించినారు!

శ్రుతి॥ సమాయుషాసంప్రజయా సమగ్నేవర్చసాపునః
సంపత్నీ పత్యాహంగచ్ఛే సమాత్మాతనువామమ॥

అను కృష్ణ యజుర్వేదమునందలి యీ మంత్రమును అగ్ని బ్రాహ్మణ సన్నిధిని యజమానపత్ని పఠించుచున్నది. "పునఃసంపత్నీ పత్యాహంగచ్ఛే" యను వాక్యమునకు "అనేక పత్యాపునః పునః పత్నీ భూత్వా సంగచ్ఛే-వియోగః కదాచిదపిమాభూదిత్యర్థః" అని వ్రాసిన భాష్యము నాలోచింపఁగా నీజన్మమం దీభర్తతోనెప్పుడును వియోగము లేకుండునటులు చేయుమని యగ్నిని బ్రార్థించుట స్పష్టమయి యున్నది. అట్లుండఁగా వేదము పునర్వివాహము నంగీకరించునన్న నెట్లు నమ్మఁదగియుండును ?

వీర—సాధ్వియెప్పుడును తనకు పతితోడి వియోగము లేకుండునట్లు చేయవలయునని ప్రార్థించినమాత్రమున నారీపునర్వివాహము లేదని యెట్లేర్పడును? తనవారు దీర్ఘాయుష్మంతులు కావలయునని యెల్లవారును గోరుదురు. దైవయోగముచేత మరణాదికమువలన వియోగము సంభవించినప్పుడు, "ఉదీర్ష్వనారీ" త్యాది మంత్రము నందలి యనుజ్ఞనుబట్టి యిష్టమున్నచో వివాహము చేసికోవచ్చును.

వామ—మీరన్నియు నపార్థములే చెప్పుచున్నారు. ఎవరిది న్యాయపక్షమో యగ్రాసనాసీనులై మధ్యవర్తులుగానున్న సాంబశివ రావుపంతులుగారు సెలవియ్యవలెను.

వీర—మనతో నెవ్వగేతోను జెప్పకుండ సాంబశివరావు పంతులుగారు తమ పీఠము నుండి దిగి నడిచినారు.

పర—సాంబశివరావుపంతులుగారు లేకపోయిన, మన శ్రీనివాసాచార్యులవారి నడుగ రాదా? మనపట్టణములో కపటమువిడిచి నిష్పక్షపాతముగాఁ జెప్పువారు వారికంటె మఱియెవ్వరున్నారు? వామనశాస్త్రిలగారివాదము శాస్త్రసమ్మతమైనదని యింతపిల్లవానికయినను తెలియునే.

త్రివి—(తనలో) శ్రీనివాసాచార్యులుగారు నిష్కపటముగా జెప్పుదురఁట! లోకములోని కాపట్యమంతయు మూర్తీభవించి, ఆయన రూపమున నవతరించినది. ఆయన యెప్పుడయిన మనసులో నున్నది ధారాళముగాఁ జెప్పునా? అయినను సభలో నేమిచెప్పునో చూతము.

వేణు—పరబ్రహ్మసోమయాజులుగారు బ్రాహ్మణ్యులు. వారి కోరిక శ్రీనివాసాచార్యులుగారు చెల్లించవలెను.

శ్రీని—నాకీవిషయము పూర్ణముగాఁ దెలియదు. కర్మనిష్ఠులు మీరే సెలవియ్యవలెను.

వేణు—అలాగునఁగాదు. మాయందఱిలోను మీరే బహుబుద్ధిమంతులు, మీరే సెలవియ్యవలెను.

శ్రీని—నన్ను గొప్పచేసి యింతమంది కోరుచున్నారు గనుక మూర్ఖపుపట్టుపట్టి చెప్పకుండుట మంచిదికాదు. నాయభిప్రాయమును జెప్పినప్పుడు మీ రెవ్వరును కోపపడకుండవలెను. నాకు వేదవిషయములో విశేషపరిచయములేదు. వీరరాఘవరావుగారు శ్రమచేసి బహుదూరము చెప్పినారుగాని వారివాదము ప్రస్తుతాంశమున కంతగా సంబంధించినట్టు కనఁబడదు. వామనశాస్త్రిగారు సంగ్రహముగాఁ జెప్పినను, చెప్పిన రెండుముక్కలును వారివాదమును స్థాపింపఁజాలినవిగాను సుబోధముగానుఉన్నట్టు నా మతమునకు తోఁచినది.

పర—(చప్పట్లుకొట్టి) మా వాదము గెలిచినది; మా వాదము గెలిచినది.

వామ—మేము శాస్త్రమర్యాదనుమీాతి యొక్క-ముక్క- చెప్పము.

వేణు—ఇంక సభచాలించి, యీాసారి స్మృతివిషయముయిన చర్చచేయువచ్చును.

త్రివి—ఇంతటితోనే సొుగము మొత్తినది. ఇంక వేతే ధర్మశాస్త్రచర్చతో పనిలేదు.

వేణు—అలాగున సెలవియ్యవద్దు. మీా వాదము పూర్ణముగా విన్నపిమ్మటగాని యిదమిద్ధమిని చెప్పవల్లకాదు.

పీర—వాదముయొక్క- బలాబలములు మధ్యవర్తులు చెప్పక పోయినను జనులు మనసులకయినను తెలియక మానవు. పయిభాను వారమునాఁడు మరల సభ జరగనిండి. ఇప్పటికి వెళ్ళుదము.

[అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.]

National Library,
Calcutta-27

సంపూర్ణము.

బాక్సు ప్రెస్, రాజమండ్రి—1950